

महाकविकालिदासविरचित

मेघदूत

श्याम
कुलकर्णी

ई साहित्य प्रतिष्ठान

सादर करत आहे

महाकविश्रीकालिदासविरचित
-मेघदूत-

मराठी काव्यमय अनुवाद-श्री.श्याम कुलकर्णी

महाकविश्रीकालिदासविरचित

-मेघदूत-

मराठी समश्लोकी अनुवाद : श्री. श्याम कुलकर्णी

पत्ता : द्वारा श्री. जयवंत कुलकर्णी, "गन्धार" फ्लॉट क्र. ५/४

आयडियल कॉलनी, कोथरूड पुणे ४११०२९

संपर्क – व्हाॅट्स ऍप क्र. ९७६५४५६५८९

Email : sgk६६४२@gmail.com

मुखपृष्ठ: सौ. भाग्यश्री कुलकर्णी

या पुस्तकातील लेखनाचे सर्व हक्क अनुवादकाकडे सुरक्षित असून पुस्तकाचे किंवा त्यातील अंशाचे पुनर्मुद्रण वा नाट्य, चित्रपट किंवा इतर रुपांतर करण्यासाठी अनुवादकाची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे. तसे न केल्यास कायदेशीर कारवाई (दंड व तुरुंगवास) होऊ शकते.

This declaration is as per the Copyright Act १९५७. Copyright protection in India is available for any literary, dramatic, musical, sound recording and artistic work. The Copyright Act १९५७ provides for registration of such works. Although an author's copyright in a work is recognised even without registration. Infringement of copyright entitles the owner to remedies of injunction, damages and accounts.

प्रकाशक: : ई साहित्य प्रतिष्ठान

www. esahity. com

esahity@gmail.com

Whatsapp- 9987737237

प्रकाशन : २५ मार्च २०२२ (फाल्गुन शु. अष्टमी शके १९४३)

©esahity Pratishthan®२०२२

- विनामूल्य वितरणासाठी उपलब्ध.
- आपले वाचून झाल्यावर आपण हे फॉरवर्ड करू शकता.
- हे ई पुस्तक वेबसाईटवर ठेवण्यापूर्वी किंवा वाचनाव्यतिरिक्त कोणताही वापर करण्यापूर्वी ई-साहित्य प्रतिष्ठानची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे.

श्री श्याम कुलकर्णी (काव्यानुवादक)

यंत्र अभियांत्रिकी मास्टर्स पदवी M. E. १९७५

अभियांत्रिकी महाविद्यालयातून प्राध्यापक म्हणून निवृत्त. लेखनाची लहानपणापासून आवड. किलोस्कर, मनोहर, वसंत, प्रपंच, लोकसत्ता अशा अनेक नियतकालिकांमधून स्फुटलेखन प्रकाशित.

सौ. भाग्यश्री कुलकर्णी(मुखपृष्ठ चित्रकार)

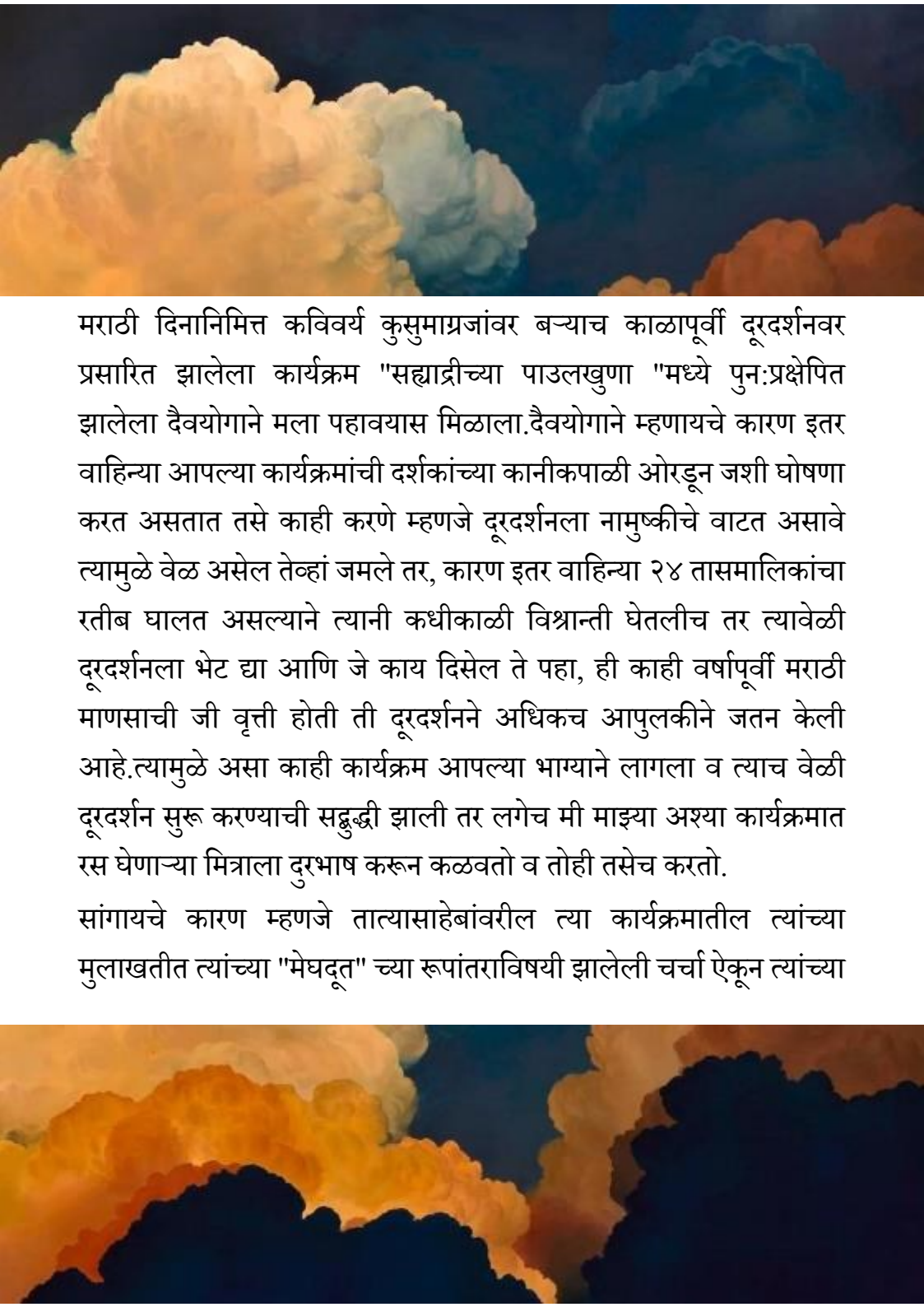
या अभियांत्रिकी पदवीधर (B.E.Electronics)

असून बालपणापासून चित्ररेखाटनाची आवड त्यानी जपली आहे.त्या लेखकाच्या ज्येष्ठ स्नुषा असून सांसारिक जबाबदारीबरोबरच शालेय विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शनही त्या करतात.

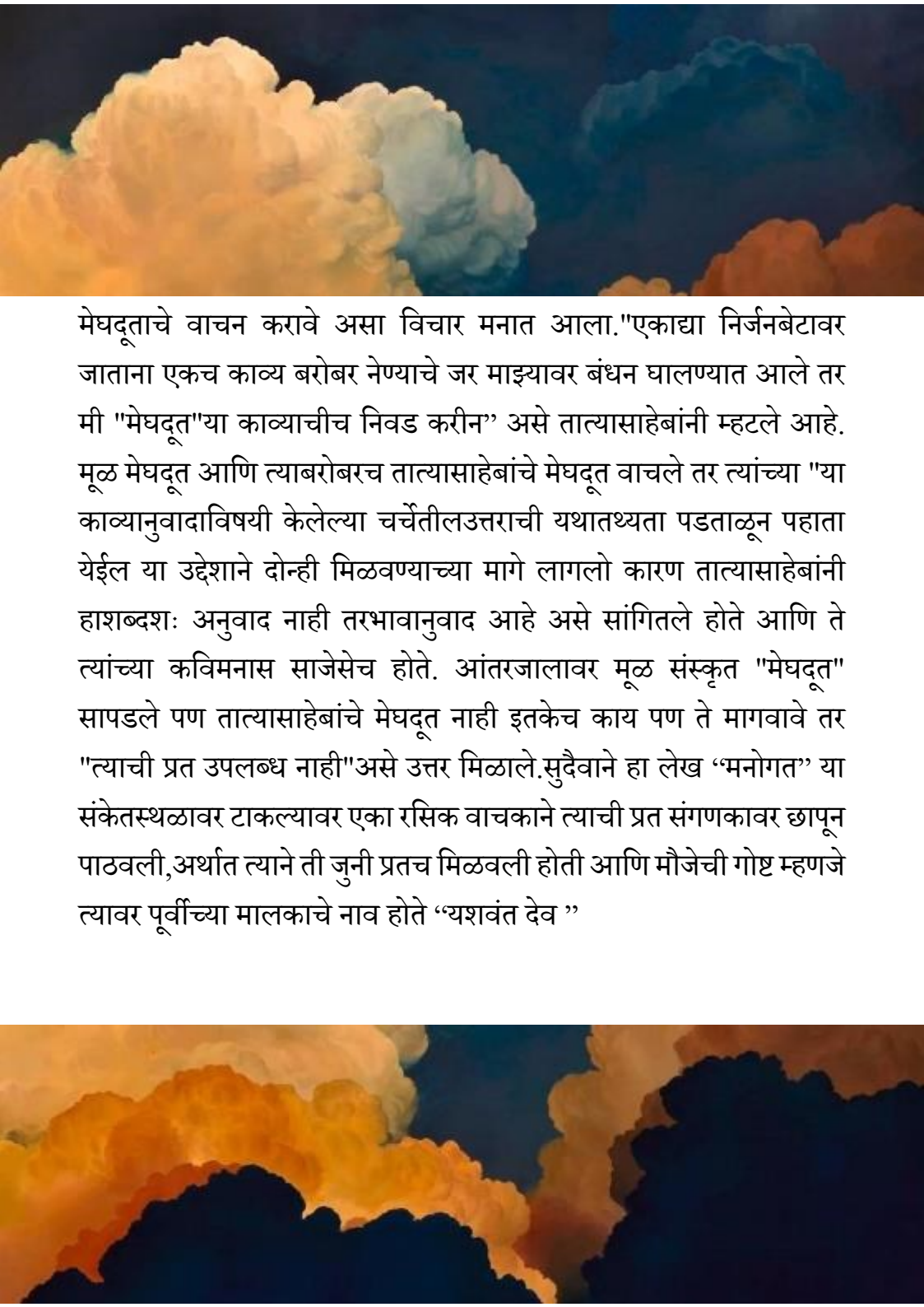
प्रास्ताविक

संस्कृत साहित्याचा परिचय नसला तरी "आषाढस्य प्रथम दिवसे --" ही कविकुलगुरू कालिदासाच्या : "मेघदूतम्" मधील काव्यपंक्ती आहे हे बहुतेकांना माहित आहे. आकाश ढगांनी भरून आले की आषाढाचीच आठवण होते. तसा ७ जूनला येणारा मृग ज्येष्ठात येतो तरी पावसाळा म्हटले की आषाढच आठवतो. पूर्वी हवामानखात्याच्या इशान्यांकडे लक्ष न देता पाऊस बरोबर ज्येष्ठात हजेरी लावायचा तरी आषाढाशीच त्याचे अधिक घनिष्ट नाते आहे त्यामुळेच कालिदासालाही "आषाढस्य प्रथम दिवसे " दिसणाऱ्या मेघाचीच आठवण मेघदूत लिहिताना झाली आणि विरही यक्षाचा निरोप पाठवण्यासाठी त्याने त्याला नियुक्त केले. आपली मानसिकता मात्र इंग्रजी कालगणनेशीच जोडलेली असल्यामुळे ७ जून म्हणजे मृग नक्षत्र निघणार म्हणजे पावसाळ्याचा प्रारंभ असा विचार आपण करू लागतो आणि त्यामुळे आषाढ केव्हां सुरू होतो याचे आपल्याला क्वचितच भान असते.

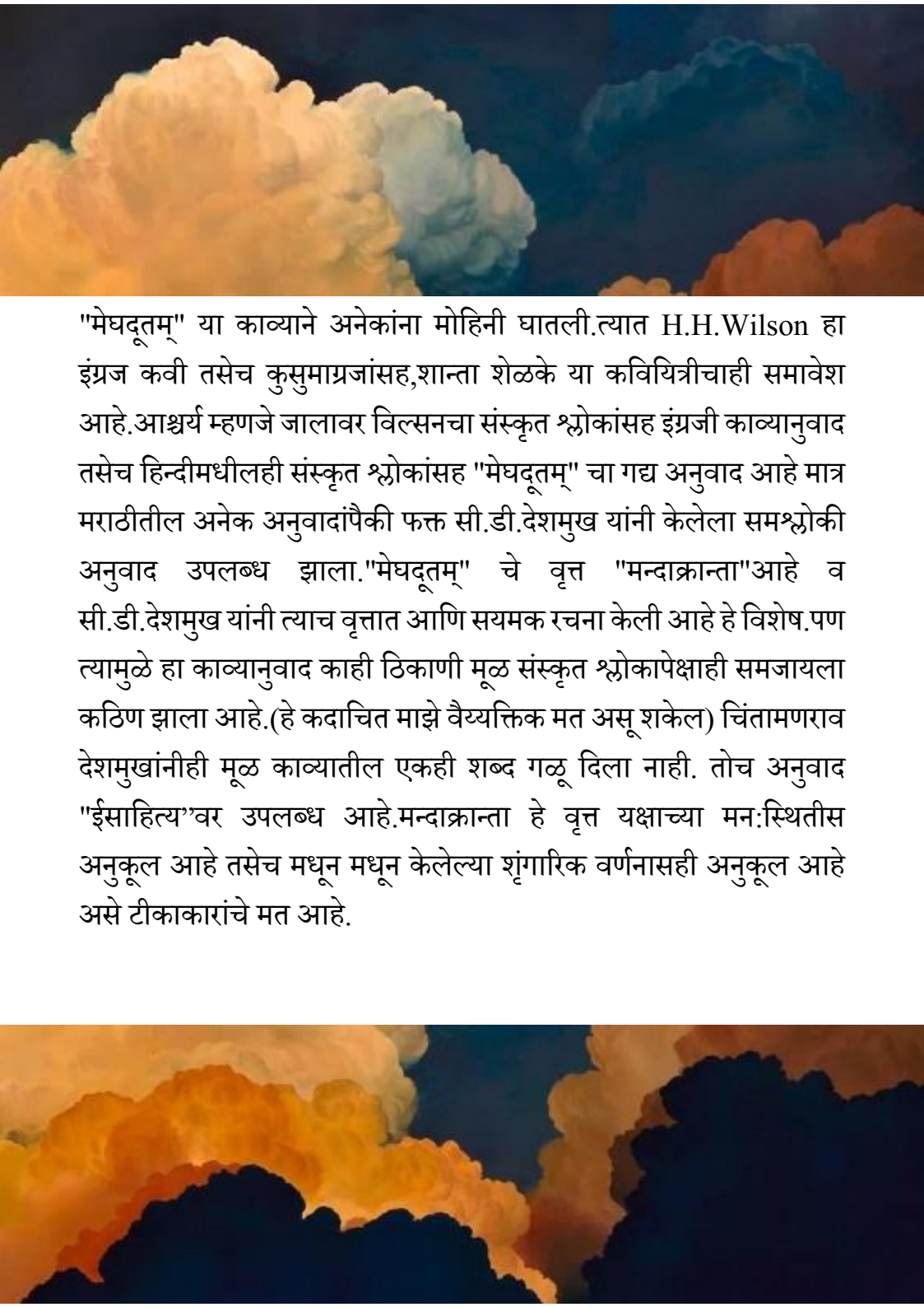

मराठी दिनानिमित्त कविवर्य कुसुमाग्रजांवर बऱ्याच काळापूर्वी दूरदर्शनवर प्रसारित झालेला कार्यक्रम "सह्याद्रीच्या पाउलखुणा "मध्ये पुनःप्रक्षेपित झालेला दैवयोगाने मला पहावयास मिळाला.दैवयोगाने म्हणायचे कारण इतर वाहिन्या आपल्या कार्यक्रमांची दर्शकांच्या कानीकपाळी ओरडून जशी घोषणा करत असतात तसे काही करणे म्हणजे दूरदर्शनला नामुष्कीचे वाटत असावे त्यामुळे वेळ असेल तेव्हां जमले तर, कारण इतर वाहिन्या २४ तासमालिकांचा रतीब घालत असल्याने त्यानी कधीकाळी विश्रान्ती घेतलीच तर त्यावेळी दूरदर्शनला भेट द्या आणि जे काय दिसेल ते पहा, ही काही वर्षापूर्वी मराठी माणसाची जी वृत्ती होती ती दूरदर्शनने अधिकच आपुलकीने जतन केली आहे.त्यामुळे असा काही कार्यक्रम आपल्या भाग्याने लागला व त्याच वेळी दूरदर्शन सुरू करण्याची सद्बुद्धी झाली तर लगेच मी माझ्या अश्या कार्यक्रमात रस घेणाऱ्या मित्राला दुरभाष करून कळवतो व तोही तसेच करतो.

सांगायचे कारण म्हणजे तात्यासाहेबांवरील त्या कार्यक्रमातील त्यांच्या मुलाखतीत त्यांच्या "मेघदूत" च्या रूपांतराविषयी झालेली चर्चा ऐकून त्यांच्या

मेघदूताचे वाचन करावे असा विचार मनात आला."एकाद्या निर्जनबेटावर जाताना एकच काव्य बरोबर नेण्याचे जर माझ्यावर बंधन घालण्यात आले तर मी "मेघदूत"या काव्याचीच निवड करीन" असे तात्यासाहेबांनी म्हटले आहे. मूळ मेघदूत आणि त्याबरोबरच तात्यासाहेबांचे मेघदूत वाचले तर त्यांच्या "या काव्यानुवादाविषयी केलेल्या चर्चेतीलउत्तराची यथातथ्यता पडताळून पहाता येईल या उद्देशाने दोन्ही मिळवण्याच्या मागे लागलो कारण तात्यासाहेबांनी हाशब्दशः अनुवाद नाही तरभावानुवाद आहे असे सांगितले होते आणि ते त्यांच्या कविमनास साजेसेच होते. आंतरजालावर मूळ संस्कृत "मेघदूत" सापडले पण तात्यासाहेबांचे मेघदूत नाही इतकेच काय पण ते मागवावे तर "त्याची प्रत उपलब्ध नाही"असे उत्तर मिळाले.सुदैवाने हा लेख "मनोगत" या संकेतस्थळावर टाकल्यावर एका रसिक वाचकाने त्याची प्रत संगणकावर छापून पाठवली,अर्थात त्याने ती जुनी प्रतच मिळवली होती आणि मौजेची गोष्ट म्हणजे त्यावर पूर्वीच्या मालकाचे नाव होते "यशवंत देव "

"मेघदूतम्" या काव्याने अनेकांना मोहिनी घातली.त्यात H.H.Wilson हा इंग्रज कवी तसेच कुसुमाग्रजांसह,शान्ता शेळके या कवियित्रीचाही समावेश आहे.आश्चर्य म्हणजे जालावर विल्सनचा संस्कृत श्लोकांसह इंग्रजी काव्यानुवाद तसेच हिन्दीमधीलही संस्कृत श्लोकांसह "मेघदूतम्" चा गद्य अनुवाद आहे मात्र मराठीतील अनेक अनुवादांपैकी फक्त सी.डी.देशमुख यांनी केलेला समश्लोकी अनुवाद उपलब्ध झाला."मेघदूतम्" चे वृत्त "मन्दाक्रान्ता"आहे व सी.डी.देशमुख यांनी त्याच वृत्तात आणि सयमक रचना केली आहे हे विशेष.पण त्यामुळे हा काव्यानुवाद काही ठिकाणी मूळ संस्कृत श्लोकापेक्षाही समजायला कठिण झाला आहे.(हे कदाचित माझे वैयक्तिक मत असू शकेल) चिंतामणराव देशमुखांनीही मूळ काव्यातील एकही शब्द गळू दिला नाही. तोच अनुवाद "ईसाहित्य"वर उपलब्ध आहे.मन्दाक्रान्ता हे वृत्त यक्षाच्या मनःस्थितीस अनुकूल आहे तसेच मधून मधून केलेल्या शृंगारिक वर्णनासही अनुकूल आहे असे टीकाकारांचे मत आहे.

मराठीमध्ये श्री.विष्णुशास्त्री चिपळूणकरांनी पद्यानुवाद केलेला आहे पण तो साकी वृत्तात आहे.लक्ष्मणशास्त्री लेले यांचा मराठी काव्यानुवाद मूळ म्हणजे मंदाक्रान्ता वृत्तात आहे.तो सयमक आहे पण त्यात एका श्लोकासाठी एकाहून अधिक श्लोक वापरले आहेत.अर्थात हे दोन्हीही अनुवाद मला पहाण्यास मिळाले नाहीत पण डॉ.रा.शं.वाळींबे यांनी मेघदूतचा "विवेचक रसास्वाद"हे पुस्तक लिहिले आहे त्यातील टीपांमध्ये या अनुवादाच्या काही पंक्ती पहायला मिळाल्यावरून हे विधान केले आहे.कवी बा. भ. बोरकर यांनीही मेघदूताचा समश्लोकी अनुवाद केला आहे असे जालावरील उल्लेखातून आढळले.

जालावरील संस्कृत,हिंदी व चिंतामणराव देशमुख यांनी केलेल्या मराठी समश्लोकी व सयमक अनुवादावरून मी स्वतः"चन्द्रकान्ता" या त्यामानाने मुक्त वाटणाऱ्या वृत्तात "मेघदूतम्" चा काव्यानुवाद करण्याचा प्रयत्न केला आहे..पहिल्या श्लोकाच्या आरंभी अनुवादात पार्श्वभूमी समजण्यासाठी मी माझ्या चार ओळी घातल्या आहेत बाकी सर्वत्र एका श्लोकाला एकच चार ओळींचेच कडवे हा क्रम मी राखला आहे. एकाद्या ठिकाणी श्लोकार्थ चार

ओळीत पूर्ण करणे शक्य न झाल्यास दोन ओळी वाढवण्याचे स्वातंत्र्य घेतले आहे.

या अनुवादाच्या प्रारंभी “मेघदूत” ची पार्श्वभूमी लिहिली आहे, पण प्रत्यक्ष मेघदूतातही यक्षाचा पत्नीशी विरह का झाला याचा उल्लेख नाही म्हणून मी स्वतःच्या काव्यपंक्तीच्या एका श्लोकाची भर पार्श्वभूमि म्हणून घातली आहे.

श्री श्याम कुलकर्णी

पार्श्वभूमी

कुबेराकडे सेवक म्हणुनी एक यक्ष होता
रक्षण करणे उद्यानाचे शिरी भार होता
सोडुनि जागा गेला काही काळ नि त्यावेळी
ऐरावत इंद्राचा येउनि बागेला उधळी

येथून पुढे मेघदूत काव्य सुरू होते.

पूर्वमेघ

कश्चित् कान्ताविरहगुरुणा स्वाधिकारात्प्रमत्तः।

शापेनास्तङ्गमितमहिमा वर्षभोग्येण भर्तुः।

यक्षश्चक्रे जनकतनयास्नानपुण्योदकेषु

स्निग्धच्छायातरुषु वसतिं रामगिर्याश्रमेषु ॥१॥

संतापे मग कुबेर त्याला शाप असा देई

वर्षासाठी सोडुनि भार्या रामगिरी जाई

असा यक्ष निष्प्रभ झालेला आश्रमात राही

सीतास्नाने उदक तेथले पवित्र जे होई ॥१॥

तस्मिन्नद्रौ कतिचिदबलाविप्रयुक्तः स कामी
नीत्वा मासान् कनकवलयभ्रंशरिक्तप्रकोष्ठः।
आषाढस्य प्रथमदिवसे मेघमाष्लिष्टसानुं
वप्रक्रीडापरिणतगजप्रेक्षणीयं ददर्ष ॥२॥

कान्ताविरहे सुवर्णकंकण ज्याचे गळल्याने
रित्या मनगटे पर्वतावरी काढि काहि महिने
पर्वत शिखरी आषाढाच्या प्रथम दिनी पाही
मेघ जसा की प्रचंड हत्ती हुदडत हा राही॥२॥

तस्य स्थित्वा कथमपि पुरःकौतुकाधानहेतोः
अन्तर्बाष्पश्चिरमनुचरो राजराजस्य दध्यौ।
मेघालोके भवति सुखिनोऽप्यन्यथावृत्ति चेतः
कण्ठाश्लेषप्रणयिनि जने किं पुनर्दूरसंस्थे॥३॥

कसातरी जाऊनि पुढे त्या चित्ता वेधून
घेई त्याच्या कुबेरसेवक कण्ठा दाटून
विकल हृदय जरि मेघा बघुनी हो आनंदास
दूरस्थां जन अधीर जैसे मिठीत घेण्यास॥३॥

प्रत्यासन्ने नभसि दयिताजीवितालम्बनार्थी
जीमूतेन स्वकुशलमयीं हारयिष्यन् प्रवृत्तिम्।
स प्रत्यग्रैःकुटजकुसुमैः कल्पितार्घायतस्मै
प्रीतप्रीतिप्रमुखवचन स्वागतं व्याजहार ॥४॥

पुढे सखीच्या जिवा आसरा श्रावणात व्हावा
मनात म्हणुनी मेघाहाती निरोप धाडावा
ताजी पुष्पे कुटज तयाला देण्या अर्घ्यासी
वेची आनंदे अन् बोले स्वागतवचनासी॥४॥

धूमज्योतिः सलिलमरुतां संनिपातः क्व मेघः
सन्देशार्थाः क्वपटुकरणैःप्राणिभिः प्रापणीयाः।
इत्यौत्सुक्यात् अपरिगणयन् गुह्यकस्तं ययाचे
कामार्ता हि प्रकृतिकृपणाश्चेतनाचेतनेषु ॥५॥

धूमाग्नी अन् पवन जलाचा संगम मेघ कुठे
वार्ता देणे मनुजा समुचित कार्य आणि कोठे
उत्कंठित यक्षा हे नुमजे प्रार्थित त्या वाचे
कामार्तांना भान कोठले जड नि चेतनाचे ॥५॥

जातं वंशे भुवनविदिते पुष्करावर्तकानां
जानामि त्वां प्रकृतिपुरुषं कामरूपं मघोनः।
तेनार्थित्वं त्वयि विधिवशाद्दूरबंधुर्गतोऽहं
याञ्चामोघा वरमधिगुणे नाधमे लब्धकामा ॥६॥

येशी जन्मा प्रसिद्ध कुल जे पुष्कर आवर्तक
इंद्रांचा तू सुहृद तयाच्या दासांचा नायक
दुर्दैवाने स्वजन विरहि मी, प्रार्थि तुला रावा
अधम सम्मतीहुनि श्रेष्ठांचा नकारही बरवा॥६॥

संतप्तानां त्वमसि शरणं तत् पयोद प्रियायाः
सन्देशं मे हर धनपतिक्रोधविश्लेषितस्य ।
गन्तव्या ते वसतिरलका नाम यक्षेश्वराणां
बाह्योद्यानस्थितहरश्चंद्रिकाधौतहर्म्या ॥७॥

अससि आसरा संतप्तांचा, प्रियेस मम देई
निरोप जलदा, कुबेर क्रोधे मी जो हा विरही
नगरी अलका यक्षेशाची जाइ सौध तेथ
उद्यानी शिवशिरच्चंद्रिका प्रभा पसरवीत ॥७॥

त्वामारूढं पवनपदवीमुद्गृहीतालकान्ताः
प्रेक्षिष्यन्ते पथिकवनिताः प्रत्ययादाश्वसन्त्यः।
कं संनद्धे विरहविधुरा त्वय्युपेक्षेत जायां ?
न स्यादन्योऽप्यहमिव जनो यः पराधीनवृत्तिः॥८॥

केश आपले उचलुनि हातावरी पथी वनिता
वातारूढा पाहुनि तुज ये धीर तयां चित्ता
येता तू वद कोण विरहि सोडून स्वपत्नीस
राहतील मजपरी न असता पराधीन खास ॥८॥

मन्दं मन्दं नुदति पवनाश्चानुकूलो यथा त्वां

वामश्चायं नदति मधुरं चातकस्ते सगन्धः।

गर्भाधानक्षणपरिचयान्नूनमाबद्धमालाः

सेविष्यन्ते नयनसुभगं खे भवन्तं बलाका॥९॥

हलके हलके सुखकर वायू वाहत तुज मार्गी

चातक करती मधुर नाद तव संगे वामांगी

वेळ मीलनाची हे जाणुन उडति अंतराळी

सुरेख तुझिया संगे बगळया करोनिया ओळी ॥९॥

तां चावश्यं दिवसगणनातत्परामेकपत्नीं
अव्यापन्नामविहतगतिर्द्रक्ष्यसि भ्रातुजायाम्।
आशाबन्धः कुसुमसदृशं प्रायशो ह्यंगनानां
सद्यःपाति प्रणयि हृदयं विप्रयोगे ऋणद्धि ॥१०॥

मार्ग संपता खचित पाहशिल बंधूपत्नीस
पतिव्रता ती रक्षी प्राणा मोजुनिया दिवस
प्रेमी स्त्रीचे हृदय विरहि ते जणु कोमल फूल
गळेल कधिही, परि आशेला धरुन राहील॥१०॥

कर्तुं यच्चप्रभवति महीमुच्छिलीन्द्रामवन्ध्यां

तत्छृत्वा ते श्रवणसुभगं गर्जितं मानसोक्ताः।

आकैलासाद्विसकसलयच्छेदपाथेयवन्तः

सम्पत्स्यन्ते नभसि भवतो राजहंसाः सहायाः॥११॥

जिच्यामुळे साफल्य भूमिचे फुटोनिया कन्द

एकोनी ती तुझी गर्जना, राजहंस सुखद,

उत्कंठेने निघून मिळती मानसास जाया

पथि कैलासा, घेउन कमलिनि तन्तू पाथेया ॥११॥

आपृच्छस्व प्रियसखममुं तुङ्गमालिङ्ग्य शैलं
वन्द्यैः पुंसां रघुपतिपदैराङ्कितं मेखलासु ।
काले काले भवति भवतो यस्य संयोगमेत्य
स्नेहव्यक्तिश्चिरविरहजं मुञ्चतो बाष्पमुष्णम् ॥१२॥

आलिंगूनी तव प्रिय सख्या तुङ्ग पर्वताला
शिखरी अंकित ज्या राघवपद वन्द्य मानवाला
वेळोवेळी तुम्ही भेटता परी दीर्घविरह
तप्त अश्रु ढाळून तयाचा करी प्रकट स्नेह ॥१२॥

मार्गं तावच्छृणु कथयतस्त्वत्प्रयाणानुरूपं
संदेशं मे तदनु जलद श्रोस्यसि श्रोत्रपेयम्।
खिन्नः खिन्नःशिखरिषु पदं न्यस्य गन्तासि यत्र
क्षीणः क्षीणः परिलघु पयः स्रोतसं चापभुज्य ॥१३॥

मार्गं सांगतो तुला प्रथम जो आहे आक्रमणे
निरोप मेघा ऐक सुखद जो ऐकण्यास श्रवणें
घेई शिखरी जरा विसांवा पथि जेव्हां श्रान्त
पाणी तैसे पिउन झऱ्यांचे घे होता क्लान्त ॥१३॥

अद्रेः शृंगं हरति पवनः किं स्वित्युन्मुखीभिर्
द्रष्टोत्साहच्चकितचकितं मुग्धसिद्धाङ्गनाभिः।
स्थानादस्मात् सरस निचुलादुत्पतोदङ्गुखः खं
दिङ्नागानां पथि परिहरन् स्थूलहस्तावलेपान्॥१४॥

गिरिशिखरा हलवि काय वारा मुग्ध मनी बाला
शंकेने या चकित होउनी पाहति वर तुजला
वन बांबूचे जेथे तेथुनि उडुनी आकाशी
दिग्गज शुंडाघाता चुकवी जाइ उत्तरेसी ॥१४॥

रत्नच्छायाव्यतिकर इव प्रेक्ष्यमेतत् पुरस्ताद्
वल्मीकाग्रात् प्रभवति धनुषखंडमाखण्डलस्य
येन श्यामं वपुरतितरां कान्तिमापत्स्यते ते
बर्हेणेव स्फुरित रुचिना गोपवेषस्य विष्णोः॥१५॥

वारुळअग्रावरुनि निघुनिया अर्धे इन्द्रधनू
झळके वाटे नाना रत्ने विखरलि पुढति जणू
नीलवर्ण तव देह त्यामुळे ऐसा शोभतसे
गोपवेषि का कृष्ण शिरी हा खोवुन मोरपिसे ॥१५॥

त्वय्यायत्तं कृषिफलमिति भ्रूविलासानभिज्ञैः
प्रीतिस्निग्धैर्जनपदवधूलोचनैः पीयमानः
सद्यः सीरोत्कषणसुरभि क्षेत्रमारुह्य मालं
किञ्चित्पश्चाद्ब्रज लघुगतिर्भूय एवोत्तरेण ॥१६॥

फल शेतीचे तुझ्यामुळे जाणुन ग्रामिण बाला
पाहति तुजला स्निग्ध प्रीतिने अजाणभ्रूलीला
मालं क्षेत्री भूमि सुगंधित असे नांगरून
जा वेगाने उत्तरेकडे डाविकडे वळुन ॥ १६॥

त्वामासारप्रशमितवनोपल्लवं साधु मूर्ध्ना

वक्ष्यत्यध्वंश्रमपरिगतं सानुमानाम्रकूटः।

न क्षूद्रोऽपि प्रथमसुकृतापेक्षया संश्रयाय

प्राप्ते मित्रे भवति विमुखः किं पुनर्यस्तथोच्चैः ॥१७॥

वृष्टीने तव शमवी वणवा श्रमुनि फार जाई

शिरावरी मित्रास विसावा आम्रकूट देई

क्षुद्र जीवही उपकाराची जाणिव मनि धरती

मग मित्राला जन श्रेष्ठ ते कैसे विस्मरती ॥१७॥

छन्नोपान्तः परिणतफलद्द्योतिभिः काननाम्रैः
त्वय्यारूढे शिखरमचलःस्निग्धवेणीसवर्णे।
नूनं यास्यत्यमरमिथुनप्रेक्षणीयमवस्था
मध्ये श्यामः स्तन इव भुवःशेषविस्तारपाण्डुः॥१८॥

बहरति आम्रफळांनी पिकल्या वृक्ष जेथ वन्य
शोभशील त्या शिखरी स्नेहल वेणीसम कृष्ण
प्रेक्षणीय हे दृष्य देवदंपतींसाठी खरोखर

श्याम अग्र स्तन शुभ्र धरतिचा भंवती विस्तार ॥१८॥

स्थित्वा तस्मिन् वनचरवधूभुक्तकुञ्जे मुहूर्तं
तोयोत्सर्गद्रुततरगतिस्तत्परं वर्त्म तीर्णः ।

रेवां द्रक्ष्यस्युपलविषमे विन्ध्यपादे विशीर्णां
भक्तिच्छेदैरिव विरचितां भूतिमङ्गे गजस्य ॥१९॥

ज्या कुञ्जातुन रमल्या वनचरवधू काहि काळ
थांब जरा जल बरसुनि हलका होउनि द्रुत चाल
विन्ध्याद्रीतिल सुळके छेदित खळाळते रेवा
रंगाने जणू गज अंगावर कशिदा काढावा ॥१९॥

तस्यास्तित्तैर्वनगजमदैर्वासितं वान्तवृष्टिः

जम्बूकुञ्जप्रतिहतरयं तोयमादाय गच्छेः।

अन्तः सारं घन तुलयितुं नानिलः शक्ष्यति त्वां

रिक्तः सर्वो भवति हि लघुः पूर्णता गौरवाय ॥२०॥

पिऊन घे जल वन्य गजमदे उग्र गंध झाले

कुंजातुनि जाम्भुळ वृक्षाच्या वहात जे आले

वृष्टीनंतर प्याल्याने जल उचलि न तुज वात

तुच्छ वाटती रिक्त, गौरवा पात्र पूर्ण होत ॥२०॥

नीपं दृष्ट्वा हरितकपिशं केशरैरर्धरूढैः

आविर्भूतप्रथममुकुलाः कन्दलीश्चानुकच्छम्

जग्ध्वारण्येष्वधिकसुरभिं गन्धमाघ्राय चोर्व्याः

सारङ्गास्ते जललवमुचः सूचयिष्यन्ति मार्गम् ॥२१॥

कदम्ब हिरवे पिवळे केसर अर्धस्फुट त्यात

कर्दळीवरी येती पहिल्या कळ्या पहा तेथ

वनात दरवळणारा हूंगुन सुगंध मातीचा

पथ दाखवती हरणे चरता जो जलवृष्टीचा ॥२१॥

उत्पश्यामि द्रुतमपि सखे मत्प्रियार्थं यियासोः

कालक्षेपं ककुभसुरभौ पर्वते पर्वते ते ।

शुक्लापाङ्गैःसजलनयनैः स्वागतीकृत्य केकाः

प्रत्युद्यातः कथमपि भवान् गन्तुमाशु व्यवस्थेत॥२२॥

दिसे मज जरी वेगे निघसी मत्प्रिय करण्याला

कुटज सुगन्धित गिरि तव करतिल कालक्षेपाला

सजल नयन उभवून पिसारा केकारव मोर

स्वागत करती परि घाई करि जाण्याची फार॥२२॥

पाण्डुच्छायोपवनवृतयःकेतकैः सूचिभिन्नैः
नीडारम्भैर्गृहबलिभुजामाकुलग्रामचैत्याः।
त्वय्यासन्ने परिणतफलश्यामजम्बूवनान्ताः
सम्पत्स्यन्ते कतिपयदिनस्थायिहंसा दशार्णाः॥२३॥

पिंवळी पडतिल फुले फुलुन कुंपणे केतकीची
दिसू लागतिल घरटी ती काकादिक पक्ष्यांची
तू येता जाम्भूळवने पिकुनिया कृष्ण होती
राजहंस माळव्यात काही दिवस वास करती॥२३॥

तेषांदिक्षुप्रथितविदिशालक्षणां राजधानीं
गत्वा सद्यः फलमविकलं कामुकत्वस्य लब्धा
तीरोपान्तस्तनितसुभगं पास्यसि स्वादु यत्र
सभ्रूभङ्गं मुखमिव पयोवेत्रवत्याश्चलोर्मि ॥२४॥

त्या देशाची प्रसिद्ध विदिशा राजधानि जगती
जाता तुज जणु कामुकतेची होई फळप्राप्ती
भ्रूभंगासह मुखचुंबन जणु घ्यावे युवतीचे
तसे प्राशसी रसाळ जल तू वेत्रवती नदिचे ॥२४॥

नीचैराख्यं गिरिमधिवसेस्तत्र विश्रामहेतोः
त्वत्संपर्कात् पुलकितमिवं प्रौढपुष्पैः कदम्बैः।
यःपण्यस्त्रीरतिपरिमलोद्गारिभिर्नागराणां
उद्दामानि प्रथयति शिलावेश्यभिर्यौवनानि ॥२५॥

विश्रान्तीस्तव थांब गिरिवरी पुलकित तवसंगे
असे खालती कदंबपुष्पे बहरुनिया अंगे
गुंफा असती पण्य स्त्रियांच्या रतिगंधे पूर्ण
त्यातुन उत्कट नागर यौवन जाई प्रकटून॥२५॥

विश्रान्तःसन् ब्रज वननदीतीरजातानि सिञ्चन्
उद्यानानां नवजलकणैर्यूथिकाजालकानि ।
गण्डस्वेदापनयनरुजाक्लान्तकर्णोत्पलानां
छायादानात् क्षणपरिचितःपुष्पलावीमुखानाम् ॥२६॥

थांबुनि थोडे वननदितीरावरील उद्यानीं
नवजल कलिकांवरी जुईच्या देई शिंपडुनी
घाम गालिंचा पुसुनि कर्णपद्मे ज्यांची क्लान्त
देउनि छाया माळिणींच्या हो मुखां तया विदित ॥२६॥

वक्रः पन्था यदपि भवतः प्रस्थितस्योत्तराशां
सौधोत्सङ्गप्रणयविमुखो मा स्म भूरुज्जयिन्याः
विद्युद्दामस्फुरितचकितैस्तत्र पौराङ्गनानां
लोलापाङ्गैर्यदि न रमसे लोचनैर्वञ्चितोऽसि ॥२७॥

जाता उत्तर दिशेस झाला जरी मार्ग वक्र
महाल सौधा उज्जयिनीच्या व्हावे ना विमुख
कारण वीज चमकता दिपुनी चकित पौरललना
नेत्रविभ्रमा त्यांच्या बघण्या तर मग चुकशिल ना॥२७॥

वीचिक्षोभस्तनितविहगश्रेणिकाञ्चीगुणायाः
संसर्पन्त्याः स्खलितसुभगं दर्शितावर्तनाभेः।
निर्विन्ध्यायाः पथि भव रसाभ्यन्तरः सन्निपत्य
स्त्रीणामाद्यं प्रणयवचनं विभ्रमो हि प्रियेषु ॥२८॥

वायूलहरींमुळे खण्डित पक्षीश्रेणी जशि मेखला
आवर्ते दर्शवी भोवरा जणु नाभीगतिला
निर्विन्ध्येच्या पथी मिळसि रसपान तिथे करसी
जणु प्रियेचे प्रणयवचन विभ्रम हा तव पाशी ॥२८॥

वेणीभूतप्रतनुसलिलासावतीतस्य सिन्धुः
पाण्डुच्छाया तटरुहतरूभ्रंशिभिर्जीर्णपर्णैः
सौभाग्यं ते सुभगविरहावस्थया व्यञ्जयन्ती
काश्यं येन त्यजति विधिना स त्वयैवोपपाद्यः॥२९॥

वेणीसम कृश होऊन वाहे , वृक्षांची पर्णे
तटावरिल ती जीर्ण गळुनिया श्वेतकळा येणे
तव विरहा ती अशि दावे हे भाग्य तुझे थोर
उपाय कर जो निर्विन्ध्येची ने कृशता दूर॥२९॥

प्राप्यावन्तीनुदयनकथाकोविद्ग्रामवृद्धान्
पूर्वोद्दिष्टामनुसर पुरीं श्रीविशाला विशालाम् ।
स्वल्पीभूते सुचरितफले स्वर्गिणां गां गतानां
शेषैः पुण्यैर्हतमिव दिवः कान्तिमत् खण्डमेकम् ॥३०॥

अवन्ती, जिथे ग्रामी सगळ्या वृद्धमुखी येई
कथा उदयनाची, नगरी विशाल ती घेई
पुण्य उणावुन स्वर्गातिल जे धरतीवर येती
पुण्य उर्वरित उजळे जेथे उज्जयिनी पुरि ती ॥३०॥

दीर्घीकुर्वन् पटु मदकलं कूजितं सारसानां
प्रत्यूषेषु स्फुटितकमलामोदमैत्रीकषायः।
यत्र स्त्रीणां हरति सुरतग्लानिमङ्गानुकूलः
शिप्रावातः प्रियतम इव प्रार्थनाचाटुकारः॥३१॥

सारसकूजन मधुर वाढवी जो शिप्रावात
वाहुन आणी कमलगंध जो भल्या पहाटेस
सुरतग्लानी दूर स्त्रियांची करि अंगा सुखवी
प्रियतम हा जणु लाडीगोडी ललनांना लावी ॥३१॥

प्रद्योतस्य प्रियहितरं वत्सराजोऽत्र जह्ने हैमं
तालद्रुमवनमभूदत्र तस्यैव राज्ञः।
अत्रोद्भ्रन्तःकिल नलगिरिः स्तंभमुत्पाट्य दर्पा_
दित्यांगन्तून्नमयति जनो यत्र बन्धूनभिज्ञः॥३२॥

येथूनच प्रद्योतपुत्रिला वत्सराज नेई
इथेच त्याची हेमलतावृक्षांचि असे राई
इथेच नलगिरि मदोन्मत्त उपटुनी खांब धावे
अश्या कथा जन सांगति आप्ता रंजन त्या व्हावे ॥३२॥

हारांस्तारांस्तरलघटिकान्कोटिशः शंखशुक्तीः
शष्पश्यामान्मरकतमणीनून्मयूखप्ररोहान् ।
दृष्ट्वा यस्यां विपणिरचितान्विद्रुमाणां च भंगान्
संलक्षन्ते सलिलनिधयस्तोयमात्रावशेषाः ॥ ३३ ॥

मध्ये झळकत रत्नजडित मौल्यवान ते हार
मरकत रत्ने तृणांकुरापरि ती हिरवीगार
प्रभा फेकती, शंख नि शिंपा, शकल पोवळे ही
पाहुनि वाटे सागरि केवळ उरले ते जलही ॥ ३३ ॥

जालोद्गीर्णैरूपचितवपु केशसंस्कारधूपैः

बन्धुप्रीत्या भवनशिखिभिर्दत्तनृत्योपहारः।

हर्म्यैष्वस्याः कुसुमसुरभिष्वध्वखेदं नयेथाः

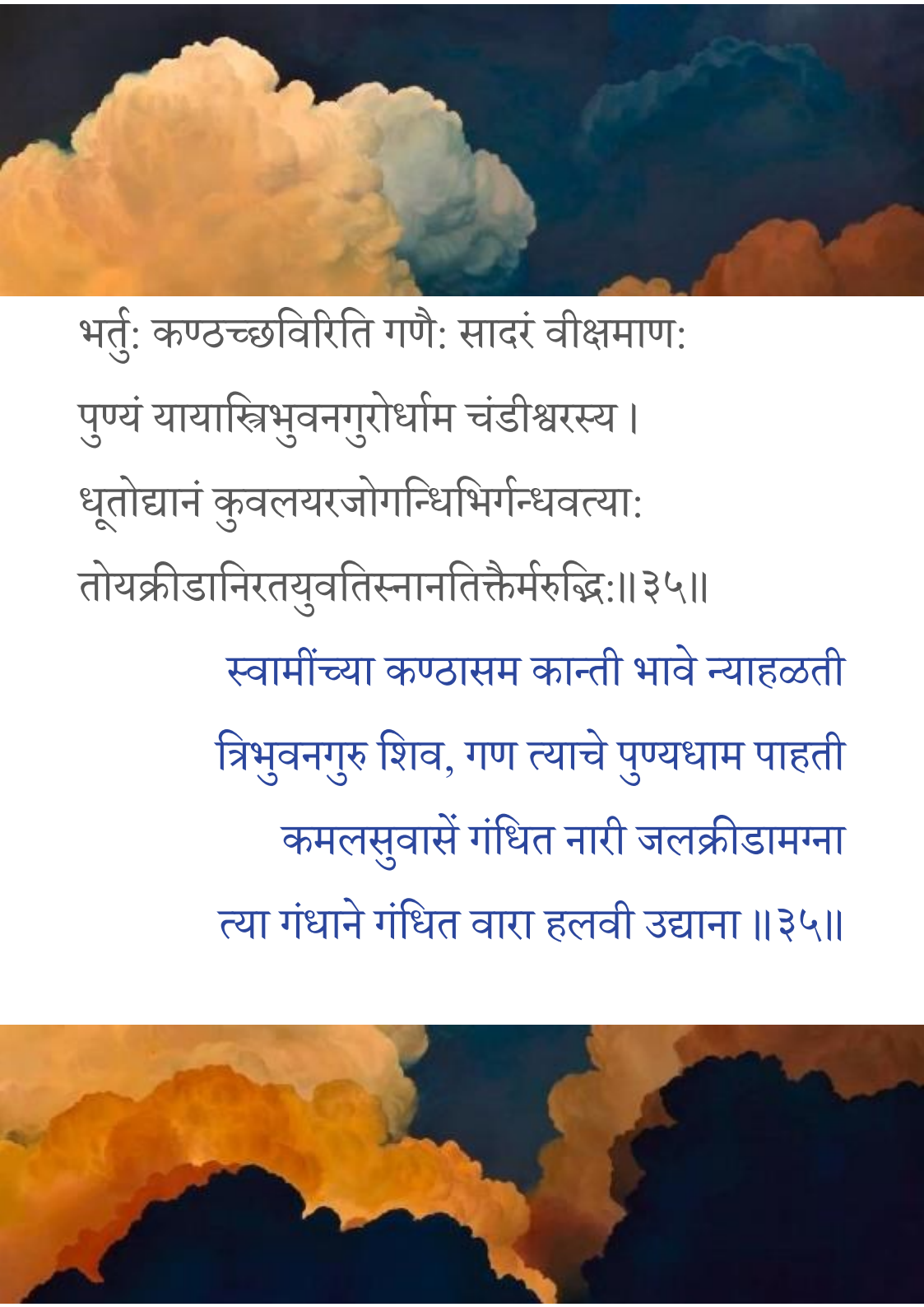
त्यक्त्वा स्वेदं ललितवनितापादरागाङ्कितेषु ॥ ३४ ॥

केश सुगंधी धूप गवाक्षी ये सुखवी तुजला

बंधुप्रेमे गृहशिखरी नृत्याच्या देती देणगिला

मिटव थकावट गंधित पुष्पे महालात जेथ

पदचिन्हे दिसतील उमटली वनितांची ललित ॥ ३४ ॥

भर्तुः कण्ठच्छविरिति गणैः सादरं वीक्षमाणः
पुण्यं यायास्त्रिभुवनगुरोर्धाम चंडीश्वरस्य ।
धूतोद्यानं कुवलयरजोगन्धिभिर्गन्धवत्याः
तोयक्रीडानिरतयुवतिस्नानतिक्तैर्मरुद्धिः ॥ ३५ ॥

स्वामींच्या कण्ठासम कान्ती भावे न्याहळती
त्रिभुवनगुरु शिव, गण त्याचे पुण्यधाम पाहती
कमलसुवासें गंधित नारी जलक्रीडामग्ना
त्या गंधाने गंधित वारा हलवी उद्याना ॥ ३५ ॥

अप्यन्यस्मिञ् जलधर महाकालमासाद्य काले
स्थातव्यं ते नयनविषयं यावदित्येति भानुः।
कुर्वन् सन्ध्याबलिपटहतां शूलिनः श्लाघनीयां
आमन्द्राणां फलमविकलं लप्स्यसे गर्जितानाम् ॥ ३६ ॥

महाकालमन्दिरात लवकर हे जलधर जाशी
सूर्यास्तापर्यंत न सोडी आपल्या स्थानासी
तुझी धीर गंभीर गर्जना डंका जणु साथ
शिवसंध्यापूजेला होई फळ त्याचे प्राप्त॥ ३६॥

पादन्यासैःक्वणितरशनास्तत्र लीलावधूतै
रत्नच्छायाखचितवलिभिश्चामरैः क्लान्तहस्ताः।
वेश्यास्त्वत्तो नखपदसुखान् प्राप्य वर्षग्रबिंदून्
आमोक्ष्यन्ते त्वयि मधुकरश्रेणिदीर्घान् कटाक्षान्॥३७॥

नृत्यपदे थिरकता मेखला ज्यांच्या किणकिणत
रत्नखचित चवऱ्या ढाळुनिया शिणलेले हात
वेश्यांच्या नखपदी लाभता तुषार वर्षाव
दीर्घ कटाक्षा मोदे तुजप्रति भृंगासम भाव ॥३७॥

पश्चादुच्चैर्भुजतरुवनं मण्डलेनाभिलीनः
सान्ध्यं तेजः प्रतिनवजपापुष्परक्तंदधानः।
नृत्यारम्भे हर पशुपतेरार्द्र नागाजिनेच्छा
शान्तोद्वेगस्तिमितनयनं दृष्टभक्तिर्भवान्याः॥३८॥

जास्वन्दीसम सांध्यतेज तव करी वर्ण लाल
शिवभुजतरुवन आच्छादी गजचर्मच भासेल
शिव संतोषे नृत्यारम्भी तं विस्मित नयनी
निर्भय चित्ते दिसे भवानी भक्ती पाहोनी॥३८॥

गच्छन्तीनां रमणवसतिं योषिता तत्र नक्तं
रुद्धालोके नरपतिपथे सूचिभेदैस्तमोभिः।
सौदामिन्या कनकनिकषस्निग्धया दर्शयोर्वीं
तोयोत्सर्गस्तनितमुखरो मा स्म भुर्विकलवास्ताः॥३९॥

रात्री अपुल्या प्रियकर सदना गणिका ज्या निघती
राजपथावरि अंधाराने पाहण्या न शकती
सुवर्णरिखेसम सौदामिनिसह त्यां दावि पथ
परि ना वृष्टी न करि गर्जना असती भयभीत ॥३९॥

तां कस्यां चिद्भवनवलभौ सुप्तपारावतायां
नीत्वा रात्रिं चिरविलसनात् खिन्नविद्युत्कलत्रः।
दृष्टे सूर्ये पुनरपि भवान् वाहयेदध्वशेषं
मन्दायन्ते न खलु सुहुदामभ्युपेतार्थं कृत्याः॥४०॥

दीर्घकाल चमकूनि प्रिया तव वीज असे श्रान्त
रात्रकाळ घालवी पारवे ज्या गृहि निजतात
सूर्य उगवता परि आरंभा करी मार्गक्रमणा
मित्रास्तव स्वीकृत कार्यामधि आळसाला स्थान ना॥४०॥

तस्मिन् काले नयनसलिलं योषितां खंडितानां
शान्तिं नेयं प्रणयिभिरतो वर्त्म भानोस्त्यजाशु ।
प्रालेयास्त्रं कमलवदनात् सोऽपि हर्तुं नलिन्यां
प्रत्यावृत्तस्त्वयि कररुधि स्यादनल्पाभ्यसूयः॥४१॥

त्यावेळी विरही रमणींचे अश्रूमय नेत्र
पुसती प्रियकर असती रात्री रमले अन्यत्र
तसाच भानू असेल उत्सुक नलिनी मुखकमली
दंवबिंदूना सुकविण्यास परि येशिल त्या काळी
मधेच जर ते राहुन जाता चिडेल तो म्हणुनी
निघसी त्या समयास भानुच्या मार्गा टाळोनी ॥४१॥

गम्भीरायाः पयसि सरितश्चेतसीव प्रसन्ने
छायात्मापि प्रकृतिसुभगो लप्स्यते ते प्रवेशम्
तस्यादस्याः किमिदविशदान्यर्हसि त्वं न धैर्या-
न्मोधीकर्तुंचटुलशफरोद्वर्तनप्रेक्षितानि ॥४२॥

गंभीरेच्या चित्तासम निर्मलशा उदकात
प्रेक्षणीय जंव प्रवेश करिसी छायारूपात
चंचल मासोळीसम लीला ती करी प्रेक्षणीय
कटाक्ष ते दुर्लक्षुनि जाणे पुढति नसे योग्य ॥४२॥

तस्याः किं चित् करधृतमिव प्राप्तवानीरशाखं
नीत्वा नीलं सलिलवसनं मुक्तरोधोनितम्बम्
प्रस्थानं ते कथमपि सखे लम्बमानस्य भावि
ज्ञातास्वादौ विवृतजघनां को विहातुं समर्थः॥४३॥

तटावरी वेळूच्या फांद्या लवुनी जसे हात
सावरुनी जलनील वसन जणु नितम्ब दावीत
मित्रा तेथुन निघणे अवघड दिसे अनावृत्त
जघन तिचे या दृष्टिसुखा सोडण्या कोण धजत ॥४३॥

त्वन्निष्पन्दोऽसितवसुधागन्धसंपर्करम्यः

स्रोतोरन्ध्रध्वनितसुभगं दन्तिभिः पीयमानः

नीचैर्वास्यत्युपजिगमिषोर्देवपूर्वं गिर ते

शीतो वायुः परिणमयिता काननोदुम्बराणाम् ॥४४॥

तुङ्ग्या वृष्टिने वसुधागंधे गंधित वायूचा

चित्कारत गज शुंडे घेती आस्वादहि ज्याचा

देवगिरीला जाण्या इच्छुक वाहे तुजपाई

वायु मंद तो रान उंबरा पक्व करत जाई ॥४४॥

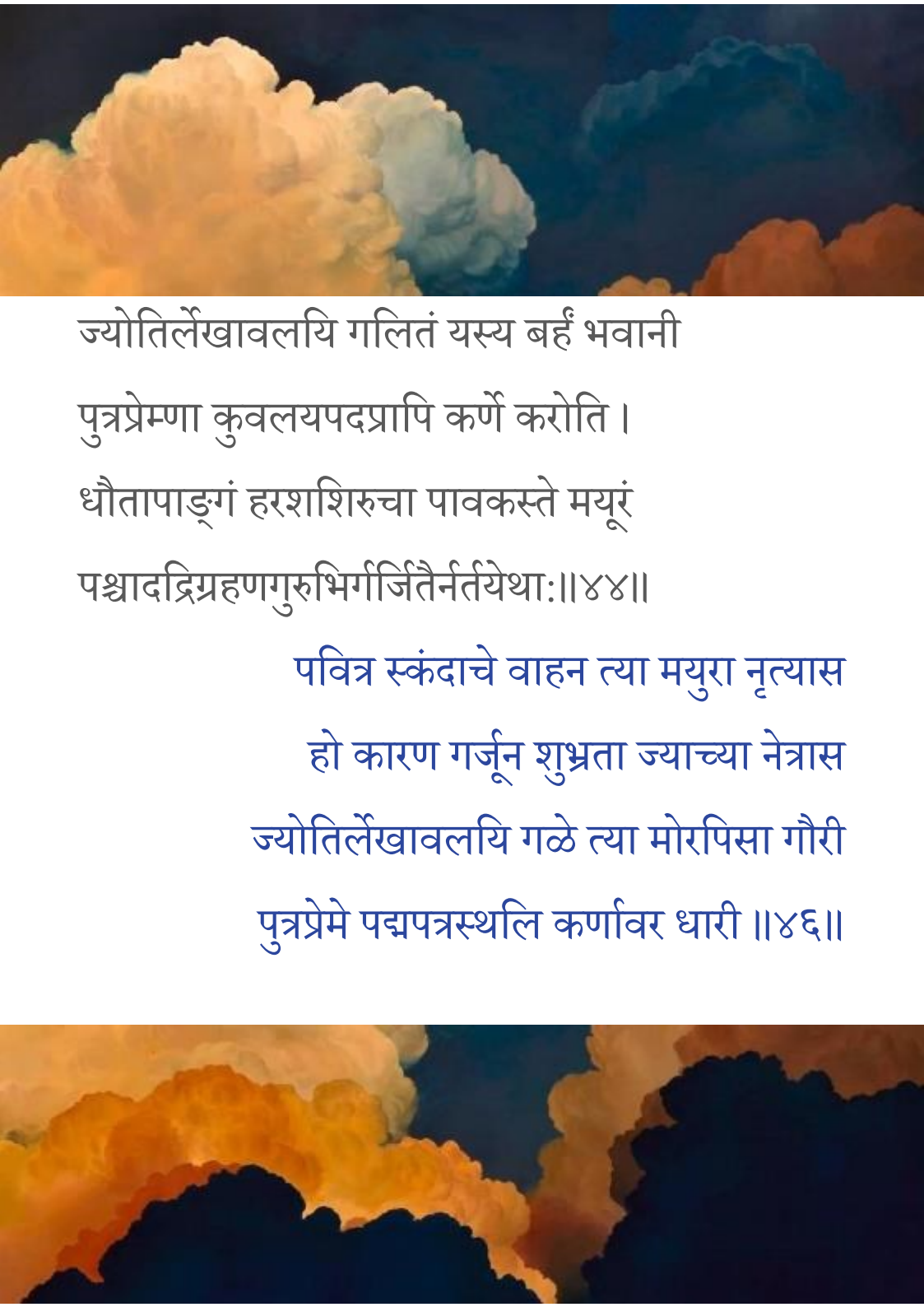

तत्र स्कन्दं नियतिवसतिं पुष्पमेधीकृतात्मा
पुष्पासारैः स्नपयतु भवान् व्योमगङ्गाजलाद्रैः।
रक्षाहेतोर्नवशशिभृता वासवीनां चमूनां
अत्यादित्यं हुतवहमुखे सम्भ्रतं तद्धि तेजः॥४५॥

तेथिल स्कंदा पुष्पमेघसम स्वरूप घेउन
स्वर्गंगाजल आर्द्र फुलांच्या वर्षावे स्नान
देवांच्या रक्षणार्थ तेजा सूर्याहुनि प्रखर
प्रकट करी शिवअग्निमुखे जणु वीर्य तेज थोर ॥४५॥

ज्योतिर्लेखावलयि गलितं यस्य बर्हं भवानी
पुत्रप्रेम्णा कुवलयपदप्रापि कर्णे करोति ।
धौतापाङ्गं हरशशिरुचा पावकस्ते मयूरं
पश्चादद्रिग्रहणगुरुभिर्गर्जितैर्नर्तयेथाः॥४४॥

पवित्र स्कंदाचे वाहन त्या मयुरा नृत्यास
हो कारण गर्जून शुभ्रता ज्याच्या नेत्रास
ज्योतिर्लेखावलयि गळे त्या मोरपिसा गौरी
पुत्रप्रेमे पद्मपत्रस्थलि कर्णाविर धारी ॥४६॥

आराध्येनं शरवणभवं देवमुल्लङ्घिताध्वा

सिद्धद्वंद्वैर्जलकणभयाद्वीणिभिर्मुक्तमार्गः।

व्यालम्बेथाःसुरभितनयालम्भजां मानयिष्यन्

स्रोतोमूर्त्या भुवि परिणतां रन्तिदेवस्य कीर्तिम् ॥४७॥

पूजा करुनी स्कंदाची मग जा मार्गावरती

जलबिंदुभये वीणाधारी सिद्धयुगुल टाळती

विलम्ब होई क्षम्य प्रशंसा करण्या कीर्तीची

प्राप्त रन्तिदेवा जी यजने सुरभी तनयेची ॥४७॥

त्वय्यादातुं जलमवनते शार्ङ्गिणो वर्णचौरै
तस्याः सिन्धोः पृथुमपि तनुं दूरभावात् प्रवाहम्
प्रेक्षिष्यन्ते गगनगतयो नूनमावर्ज्य दृष्टीः
एकं मुक्तागुणमिव भुवः स्थूलमध्येन्द्रनीलम् ॥४८॥

श्यामवर्ण विष्णूपरि तू जल पिण्या वाकशील
प्रवाह विस्तृत जरी क्षीण तरि दुरून भासेल
दृष्य पाहुनी गगनजनांना ही मौक्तिकमाळ
आहे भासे जीत ओवला नीलमणी स्थूल ॥४८॥

तामुत्तीर्य ब्रज परिचितभ्रूलताविभ्रमाणां
पक्षमोत्क्षेपादुपरिविलसत्कृष्णशारप्रभाणाम् ।
कुन्दक्षेपानुगमधुकर्त्रीमुषामात्मबिंबं
पात्रीकुर्वन् दशपुरवधूनेत्रकौतूहलानाम् ॥४९॥

पार करोनी तिला दशपुरी कौतुकनेत्रांसी
ये सामोरी पुरस्त्रियांच्या नेत्रविभ्रमासी ।
कटाक्ष त्यांचे श्वेत श्याम त्यांपुढती तू दिससी
भ्रमर जणू की कुंदफुलांच्या लागे पाठीशी ॥४९॥

ब्रह्मावर्तं जनपदमधश्छायया गाहमानः

क्षेत्रं क्षत्रप्रधनपिशुनं कौरवं तद् भजेथाः।

राजन्यानां शितशरशतैर्यत्र गाण्डीवधन्वा

धारापातैस्त्वमिव कमलान्यभ्यवर्षन्मुखानि॥५०॥

आच्छादी मग ब्रह्मावर्ता छायेने अपुल्या

कुरुक्षेत्र मग दिसे ज्यावरी नाश क्षत्रियांचा

मुखावरी अर्जुन राजांच्या करि शरवर्षावा

कमल फुलांवरि जैसा करिशी तू जलवर्षावा॥५०॥

हित्वा हालामभिमतरसां रेवतीलोचनाङ्का
बन्धुप्रीत्या समरविमुखो लाङ्गली याः सिषेवे।
कृत्वा तासामभिगममपां सौम्य सारस्वतीनां
अन्तःशुद्धस्त्वमपि भविता वर्णमात्रेण कृष्णः॥५१॥

सोडुन स्वस्त्री रेवति लोचनअङ्कित मधुपान
बन्धुप्रेमे युद्धविमुख हलधर करि जलपान
सरस्वतीचे तूहि करावे सेवन लाभेल
अन्तःशुद्धी, कृष्णवर्ण जरि तसाच राहील ॥५१॥

तस्माद् गच्छेरनुकनखलं शैलराजावतीर्णा
जह्नोः कन्यां सगरतनयस्वर्गसोपानपङ्क्तिम् ।
गौरीवक्त्रभृकुटिरचनां या विहस्येव फेनैः
शम्भोः केशग्रहणमकरोदिन्दुलग्नोर्मिहस्ता ॥५२॥

पुढे निघे कनखल शैलावरि असेल अवतीर्ण
जह्नू कन्या सगरपुत्र स्वर्गारोहण सोपान
गौरिमुखी भृकुटीभंगा जी हसेल फेनमिषे
शिवकेशी बैसुनि शशिहस्ता स्वहस्त मिळवितसे॥५२॥

तस्याः पातुं सुरगज इव व्योम्निपूर्वार्धलम्बी
त्वं चेदच्छस्फटिकविशदं तर्कयेस्तिर्यगम्भः।
संसर्पन्त्या सपदि भवतःस्रोतसिच्छाययासौ
स्यादस्थानोपगतयमुनासङ्गमेवाभिरामा ॥५३॥

तू आकाशी सुरगज जैसा स्फटिकजलासी त्या
पिण्या वाकशिल छाया पडुनी तुझी जलावर त्या
शोभा तेव्हां दिसेल ऐसी जणु भासे यमुना
प्रयाग सोडुनि ये गङ्गेला मिळण्या या स्थाना ॥५३॥

आसीनानां सुरभितशिलं नाभिगन्धैर्मृगाणां

तस्या एव प्रभवमचलं प्राप्य गौरं तुषारैः।

वक्ष्यस्वध्वश्रमविनयने तस्य शृङ्गे निषण्णः

शोभां शुभ्रत्रिनयवृषोत्खातपङ्कोपमेयाम्॥५४॥

उगमस्थानी तिच्या धवलगिरि शिला कस्तुरीने

गन्धित,मृगविश्रामे जेथे बससी थकल्याने

दिसेल शोभा ती जणु नंदी शुभ्र शिवापुढती

खणुनि मृत्तिका उधळतसे घेउन शिंगावरती ॥५४॥

तं चेद्वायौ सरति सरलस्कन्धसंघट्टजन्मा
बाधेतोल्काक्षपितचमरीबालभारो दवाग्निः
अर्हस्य एनं शमयितुमलं वारिधारासहस्रैः
आपन्नार्तिप्रशमनफलाः संपदो ह्युत्तमानाम्॥५५॥

देवदार वृक्षांच्या घर्षणि दावाग्नी होत
वाढवि वारा हरिणी केशा जाच असे होत
सहस्र धारा शिम्पुनिया तू समर्थ त्या शमवी
संपत्ती उत्तमांचि कामी आर्तांच्या यावी ॥५५॥

ये संरम्भोत्पतनरभसाः स्वाङ्गभङ्गाय तस्मिन्
मुक्ताध्वानं सपदि शरभा लङ्घयेयुर्भवन्तम् ।
तान् कुर्वीथास्तुमुलकरकावृष्टिपातावकीर्णन्
के वा न स्युः परिभवपदं निष्फलारम्भयत्नाः ॥५६॥

वेगे मध्ये येती, श्वापद मोडुन घेतात
अंगा अपुल्या, मार्गा त्यांच्या तू सोडी त्वरित
गारांची करि वर्षा त्यांवरि जर्जर कर त्यांना
आरंभति जे निष्फल कार्या योग्यच अवमाना ॥५६॥

तत्र व्यक्तं दृषदि चरणन्यासमर्धेन्दुमौलेः
शश्वत् सिद्धैरुपहतबलिं भक्तिनम्रः परीयाः
यस्मिन् दृष्टे करणविगमादूर्ध्वमुद्धूतपापाः
कल्पिष्यन्ते स्थिरगणपदप्राप्तये श्रद्धधानाः॥५७॥

तेथ शिळेवर पदचिन्हे श्रीशंभूची अंकित
घाल भक्तिने प्रदक्षिणा त्या सिद्ध जयां पूजित
पापक्षालन होइ नरांचे असति भक्तिवन्त
मानतात श्रद्धावन्ताना स्थिरगणपद प्राप्त ॥५७॥

शब्दायन्ते मधुरमनिलैः कीचकाः पूर्यमाणाः
संसक्ताभिस्त्रिपुरविजयो गीयते किन्नरीभिः
निर्हादस्ते मुरज इव चेत्कन्दरेषु ध्वनिः स्यात्
संगीतार्थो ननु पशुपतेस्तत्र भावी समग्रः॥५८॥

निधे मधुर ध्वनि शुष्क वेळूतुन जंव वाहे वात
कंठ मिळवती त्यात किन्नरी त्रिपुरविजय गात
मृदंगापरी गर्जना तुझी दऱ्यातुनी उमटे
शिवपूजेच्या संगीताचा थाट पुरा वाटे ॥५८॥

प्रालेयाद्रेरुपतटमतिक्रम्य तांस्तान्विशेषान्
हंसद्वारं भृगुपतियशोवर्त्मयत् क्रौञ्चरन्ध्रम् ।
तेनोदीचीं दिशमनुसरेस्तिर्यगायामशोभी
श्यामः पादो बलिनियमनाभ्युद्यतस्येव विष्णोः॥५९॥

ओलांडुन हिमगिरितट जाई अवलोकित दृष्ये
हंसद्वारी क्रौञ्चरन्ध्र भार्गवगाथा गातसे
पुढे त्यातुनी वरती येता शोभशील ऐसा
बळीनियमना उचले विष्णू पद श्याम जैसा॥५९॥

गत्वा चोर्ध्वं दशमुखभुजोच्छवासितप्रस्थसंधेः
कैलासस्य त्रिदशवनितादर्पणस्यातिथिः स्याः
शृङ्गोच्छायैः कुमुदविशदैर्यो वितत्य स्थितः खं
राशीभूतः प्रतिदिनम इव त्र्यम्बकस्यादृहासः॥६०॥

स्वभुजांनी ज्या कैलासाला रावण हलवितसे
शूभ्रपणे दैवी वनितां जो दर्पण होत असे
कुमुदफुलांपरी शिखरे ज्याची आकाशी धवल
दिसती प्रतिदिनी जणू शिवाचे अदृहास्य विमल ॥६०॥

उत्पश्यामि त्वयि तटगते स्निग्धभिन्नांजनाभे
सद्यःकृत्तद्विरदरदनच्छेदगौरस्य तस्य ।
शोभामद्रेःस्तिमितनयनप्रेक्षणीयां भवित्री
मंसंन्यस्ते सति हलभ्रुतो मेचके वाससीव ॥६१॥

तुळतुळीत काजलकांतीसह उभा उतारास
शुभ्र कोवळ्या हस्तिदंतसम पर्वत पाठीस
नील वसन खांद्यावर घेउन जणु हा बलराम
अनिमिष नेत्रे पाहुनि शोभा त्याची अविराम ॥६१॥

भङ्गीभक्त्या विरचितवपुः स्तम्भितान्तर्जलौघः
हित्वा तस्मिन् भुजगवलयं शम्भुना दत्तहस्ता
क्रीडाशैले यदि च विचरेत्पादचारेण गौरी
सोपानत्वं कुरु मणीतटारोहणायाग्रयायी॥६२॥

भुजगवलय सोडून शंभु दे कर तो आधार
घेउन गौरी चालत गिरिवर करितसे विहार
भक्तीने तंव जला गोठवुन तनुचा तू अपुल्या
मणीतटावरि चढण्या करुदे सोपाना तिजला ॥६२॥

तत्रावश्यं वलयकुलिशोद्धृनोद्गीर्णतोयं
नेष्यन्ति त्वां सुरयुवतयो यन्त्रधारागृहत्वम् ।
ताभ्यो मोक्षस्तव यदि सखे घर्मलब्धस्य न स्यात्
क्रीडालोलाः श्रवणपरुषैर्गर्जितैर्भाययेस्ताः॥६३॥

तेथे अपुली तीक्ष्ण कंकणे टोचुनि सुरयुवती
पाणी काढुनि तव देहाचे कारंजे करती
ग्रीष्मी तू त्यां जरी सुखविशी सुटका होण्यास
क्रीडामग्ना भिववी त्यांना करुनि गर्जनेस ॥६३॥

हेमाम्भोजप्रसवि सलिलं मानसस्याददानः
कुर्वन् कामात् क्षणमुखपटप्रीतिमैरावतस्य ।
धुन्वन् कल्पद्रुमकिसलयान्यंशुकानीव वातैः
नानाचेष्टैर्जलदललितैर्निर्विशेस्तं नगेन्द्रम् ॥६४॥

क्रीडा मेघा अनेक करुनी रमसी कैलासी
सुवर्णकमळे ज्यात मानसीचे त्या जल प्राशी
क्षण प्रेमे सुखवी ऐरावत मुखी पटल होत
अंशुका परी पर्णा हलवी कल्पद्रुमा वात ॥६४॥

तस्योत्सङ्गे प्रणयिन इव स्रस्तगङ्गादुकूलां
न त्वं दृष्ट्वा न पुनरलकां ज्ञास्यसे कामचारिन् ।
या वः काले वहति सलिलोद्गारमुच्चैर्विमाना
मुक्ताजालग्रथितमलकं कामिनीवाभ्रवृन्दम ॥६५॥

त्याच्या सङ्गे गङ्गारूपी वस्त्र विस्कळीत
स्वैर पाहुनी अलकापुरी ही कळेल तुज खचित
जलधारा बरसुनिया प्रासादी वर्षाकाली
शोभा ऐसी मुक्त केश कामिनीच जणु बसली ॥६५॥

इति महाकविश्रीकालिदासविरचिते
मेघदूते काव्ये
पूर्वमेघःसमाप्तः ।

उत्तरमेघ

विद्युत्वन्तं ललितवनिताः सेन्द्रचापं सचित्राः ।

सङ्गीताय प्रहतमुरजाः स्निग्धगंभीरघोषम् ।

अन्तस्तोयं मणिमयभुवनस्तुङ्गमभ्रंलिहाग्राः

प्रासादास्त्वां तुलयितुमलं यत्र तैस्तैर्विशेषैः ॥१॥

सुंदर ललना जिथे, झळकती चित्रे, वाजतसे

संगीतास्तव मृदंग, धरती रत्नखचित ती असे

विद्युतभारित इंद्रधनूने नटसी तू गर्जसी

जलयुक्त नि उत्तुंग, असा त्या प्रासादांसम दिसशी ॥१॥

हस्ते लीलाकमलमलके बालकुन्दानुविद्धं
नीता लोध्रप्रसवरजसा पाण्डुतामाननश्रीः।
चूडापाशे नवकुरबकं चारु कर्णे शिरीषं
सीमंते च त्वदुपगमजं यत्र नीपं वधूनाम् ॥२॥

हाती कमळे केसांमध्ये बालकुन्द खोविती
लोध्रफुले पिवळी शिशिरी मुख शोभा वाढवती
शिरीष कानी ,माथ्यावर अन् वेणि अबोलीची
सीमान्ती तव पायथ्यास ही भूषा कुलवधुची ॥२॥

आनन्दोत्थं नयनसलिलं यत्र नान्यैर्निमित्तैः

नान्यस्तापः कुसुमशरजादिष्टसंयोगसाध्यात् ।

नाप्यन्यस्मात्प्रणयकलहाद्विप्रयोगपपत्तिः

वित्तेशानां न च खलु वयो यौवनादन्यदस्ति ॥ ३॥

दुजे न कारण आनंदेची जल नेत्री येई

अन्य ताप ना कामज्वर प्रियजनसंगे जाई

प्रेमाच्या कलहाविण नसते आपत्ती अन्य

या यक्षांना नच वय दुसरे एकच तारुण्य ॥ ३॥

यत्रोन्मत्तभ्रमरनिकराः पादपा नित्यपुष्पा
हंसश्रेणीरचितरशना नित्यपद्मा नलिन्यः ।
केकोत्कंठा भवन शिखिनो नित्यभास्वत्कलापा
नित्यजोत्स्नाप्रतिहततमोवृत्तिरभ्याः प्रदोषाः ॥४॥

नित्य फुले वृक्षावर भुंगे सदैव त्यांभवती
हंसराजिही तशी सरोवरि पद्मफुलांभवती
मयुर पिसारा ,मान उभवुनी केकारव करिती
नित्य चांदणे पसरुनि रात्री रम्य सदा असती ॥४॥

यस्यां यक्षाःसितमणिमयान्येत्य हर्म्यस्थलानि
ज्योतिश्छायाकुसुमरचितान्युत्तमस्त्रीसहाय्याः।
आसेवन्ते मधु रतिफलं कल्पवृक्षप्रसूतं
त्वद्गंभीरध्वनिषु शनकैः पुष्करेष्वाहतेषु ॥५॥

या यक्षांचे माणिकमंडित तारांकित प्रासाद
पुष्पविभूषित त्यात संगती रमणी घेण्या स्वाद
कल्पद्रुमाच्या रतिफल मकरन्दाचे करिती पान
गम्भीर ध्वनि तुझ्यासम निघे पुष्कर वाद्यातून ॥५॥

मन्दाकिन्याः सलिलशिशिरैः सेव्यमाना मरुद्भिः

मन्दाराणामनुतटरुहां छायाया वारितोष्णाः।

अन्वेष्टव्यैः कनकसिकतामुष्टिनिक्षेपगूढैः

संक्रीडन्ते मणिभिरमरप्रार्थिता यत्र कन्याः ॥६॥

मन्दाकिनिच्या जलस्पर्शानि होउन शीतल वात

तटावरिल त्या मन्दाराची छाया थंड करीत

रत्ने लपवुन मग शोधावी सोनेरी वाळूत

खेळत असती देवदुर्लभा सुंदर बाला जेथ ॥६॥

नीवीबन्धोच्छवसितशिथिलं यत्र बिंबाधराणां ।
क्षौमं रागादनिभृतकरैष्वाक्षिपत्सु प्रियेषु ।
अर्चिस्तुङ्गानभिमुखमपि प्राप्य रत्नप्रदीपान
हीमूढानां भवति विफलप्रेरणच्चूर्णमुष्टिः ॥७॥

सैल रेशमी वस्त्र कटीचे रमणींचे होत
औत्सुक्याने हलक्या हाते प्रियकर ओढीत
लाजेने त्या ज्योत विझवण्या रत्नदिव्यावरती
गुलाल फेकित मुष्टीने परि यत्न व्यर्थ होती ॥७॥

नेत्रा नीताः सततगतिनां यद्विमानाग्रभूमीः।

आलेख्यानां नवजलकणैर्दोषमुत्पाद्य सद्यः।

शङ्कास्पृष्टा इव जलमुचस्त्वादृशा जालमार्गैः

धूमोद्गारानुकृतिनिपुणा जर्जरा निष्पतन्ति ॥८॥

प्रासादाग्री महालात ज्यां वाहुन नेइ समीर

जलधर तुजसम चित्रांवरती शिंपडताति तुषार

विरूप झाली या शंकेने घेऊन धूमाकार

ज्यात प्रविण ते घाबरुनी मग होती तिथुन पसार ॥८॥

यत्र स्त्रीणां प्रियतमभुजालिङ्गनोच्छवासितानां
अङ्गलानिं सुरतजनितां तन्तुजालावलम्बाः
त्वत्संरोधापगमविशदैश्चन्द्रपादैर्निशीथे
व्यालुम्पन्ति स्फुटजललवस्यन्दिनश्चन्द्रकान्ताः॥९॥

तू नसताना चंद्र उगवुनी त्याच्या किरणानी
तुषार उडती चंद्रकान्त मणि तेथे पाझरुनी
प्रियतम आलिंगनातुनी ज्या मुक्त स्त्रिया होती
रतिक्रीडेची अंगलानी त्यांची घालवती ॥९॥

अक्षय्यान्तर्भवननिधयःप्रत्यहं रक्तकण्ठैः

उद्रायद्भिर्धनपतियशःकिन्नरैर्यत्र सार्धम् ।

वैभ्राजाख्यं विबुधवनितावारमुख्यासहाया

बद्धालापा बहिरुपवनं कामिनो निर्विशन्ति ॥१०॥

गोड गळ्याने धनपतियश जे किन्नरगातात

गृहात धन ज्यां विपुल असे ते त्यांच्यासमवेत

कुशल वार वनिता-मुख्यांच्या मधुर संगतीत

पुरिबाहेरिल वैभ्राज वनी करिति काल व्यतित॥१०॥

गत्युत्कंपादलकपतितैर्यत्र मन्दारपुष्पैः
पत्रच्छेदैःकनककमलैः कर्णविभ्रंशिभिश्च ।
मुक्ताजालैः स्तनपरिसरशिछन्नसूत्रैश्च हारैः
नैशो मार्गः सवितुरुदये सूच्यते कामिनीनाम् ॥११॥

ठुमकत बाला जाता त्यांच्या कम्पित त्या गतिने
मन्दाराची पुष्पे तैसीकेसांतुन पाने
सुवर्णकमळे गळलेली तशी कानातुनि निघुनी
सूत्र तुटोनी ओघळलेले हार स्तनावरुनी
चिन्हे सगळी हीचसुचविती मार्गा रात्रीच्या
सूर्य उगवता ती दिसताती तया कामिनींच्या ॥११॥

मत्वा देवं धनपतिसखं यत्र साक्षाद् वसन्तं
प्रायश्चापं न वहति भयान् मन्मथः षट्पदज्वम् ।
सभ्रूभङ्गप्रहितनयनैः कामिलक्ष्येष्वमोघैः
तस्यारम्भश्चतुरवनिताविभ्रमैरेव सिद्धः ॥१२॥

जाणुनि तेथे शंकर वसतो मित्र कुबेराचा
भये न आणी भृङ्ग-चाप तो मदन सखा रतिचा
कामिजनांचा चतुर रमणि परि अचुक वेध घेती,
नेत्रकटाक्षे आणि तयाचे कार्य साध्य करिती ॥१२॥

वासश्चित्रं मधु नयनयोर्विभ्रमादेशदक्षं ।

पुष्पोद्भेदं सहकिसलयैर्भूषणानां विकल्पान् ।

लाक्षारागं चरणकमलन्यासयोग्यं च यस्याम्

एकः सूते सकलमबलामबलामण्डनं कल्पवृक्षः॥१३॥

वस्त्र सुरंगी, मधु चंचलता नयनां देण्यास

पालवि नाजुक, बहर फुलांचा, अलंकार खास

पदकमला भूषविण्या अळिता, ही शृंगाराची

सामग्री निर्मिती असे ही केवळ कल्पतरूची॥१३॥

पत्रश्यामा दिनकरहयस्पर्धिनी यत्र वाहाः
शैलोदग्रास्त्वमिव करिणो वृष्टिमन्तः प्रभेदात् ।
योधाग्रण्यः प्रतिदशमुखं संयुगे तस्थिवांसः
प्रत्यादिष्टाभरणरुचयश्चन्द्रहासव्रणांकैः ॥१४॥

अश्व येथले हरित रवीच्या अश्वासम दिसती
प्रचंड गज तव वृष्टिप्रमाणे मदस्राव करिती
योद्धे तैसे दशमुखासवे लढणारे घोर
चंद्रहास खड्गे आभूषण, कान्ति म्लान फार ॥१४॥

तत्रागारं धनपतिगृहानुत्तरेणास्मदीय
दूराल्लक्ष्यं सुरपतिधनुश्चारुणा तोरणेन ।
यस्योपान्ते कृतकतनयः कान्तया वर्धितो मे
हस्तप्राप्यस्तबकनमितो बालमन्दारवृक्षः ॥१५॥

कुबेरसदना उत्तरेकडे दिसेल गृह आमुचे
दुरुनी तोरण इंद्रधनूपरि शोभिवन्त ज्याचे ।
उद्यानी मन्दार पुत्रसम वाढविला कान्तेने
फुले शक्य खुडणे हाताने, वाके भाराने॥१५॥

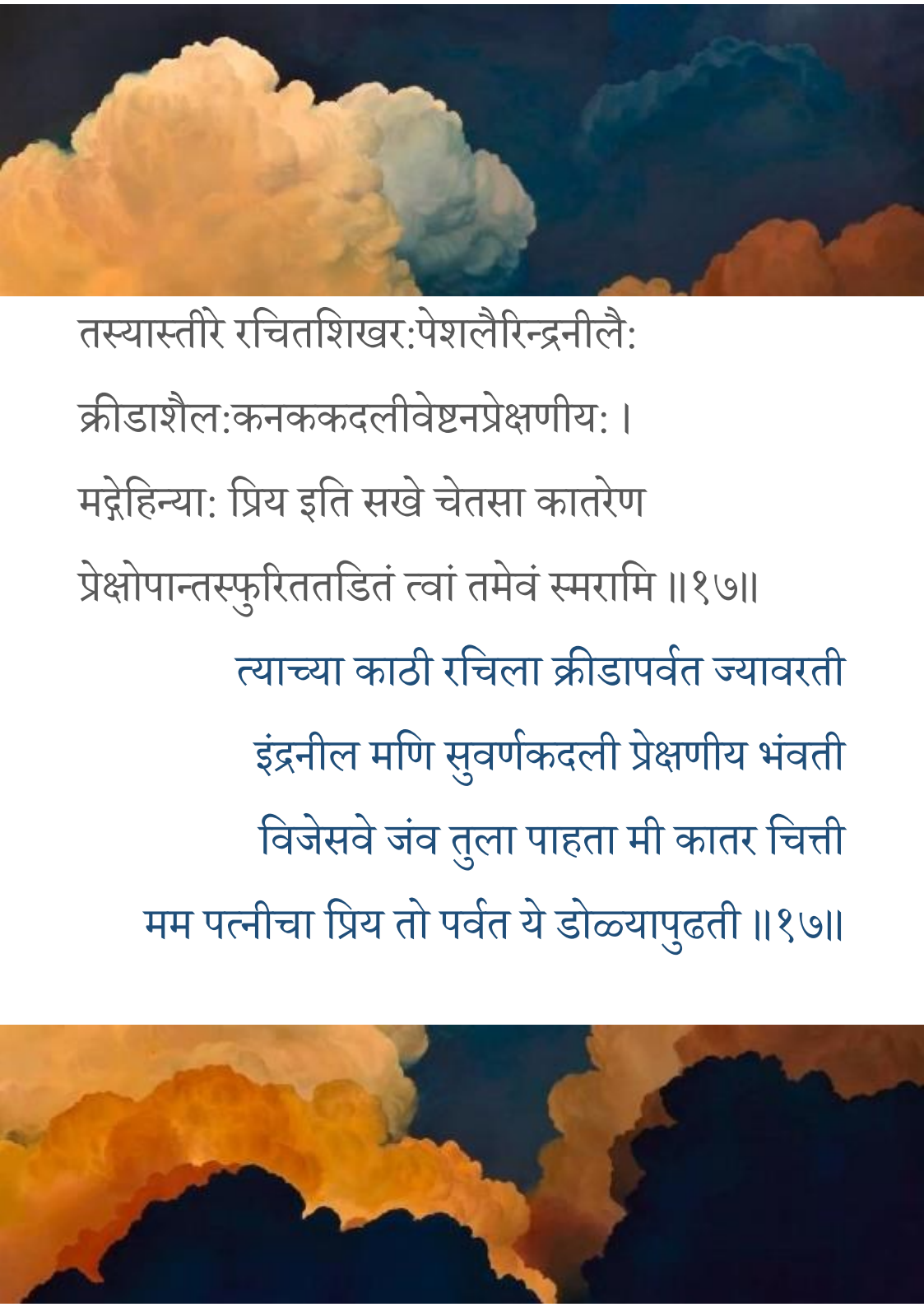

वापी चास्मिन् मरकतशिलाबद्धसोपानमार्गा
हेमैश्छन्ना विकचकमलैः स्निग्धवैदूर्यनालैः।
यस्यास्तोये कृतवसतयो मानसं संनिकृष्टं
न ध्यास्यन्ति व्यपगतशुचस्त्वामपि प्रेक्ष्य हंसाः॥१६॥

कूप आमुचा ज्यास पायच्या पाचूंच्या असती
सुवर्णकमले वैदूर्याच्या देठांवर डोलती
जलात त्याच्या प्रसन्न चित्ते राजहंस राहती
पाहुनही तुज मानसास ते जाण्या नच इच्छिती ॥१६॥

तस्यास्तीरे रचितशिखरःपेशलैरिन्द्रनीलैः
क्रीडाशैलःकनककदलीवेष्टनप्रेक्षणीयः ।
मद्देहन्याः प्रिय इति सखे चेतसा कातरेण
प्रेक्षोपान्तस्फुरिततडितं त्वां तमेवं स्मरामि ॥१७॥

त्याच्या काठी रचिला क्रीडापर्वत ज्यावरती
इंद्रनील मणि सुवर्णकदली प्रेक्षणीय भंवती
विजेसवे जंव तुला पाहता मी कातर चित्ती
मम पत्नीचा प्रिय तो पर्वत ये डोळ्यापुढती ॥१७॥

रक्ताशोकश्चलकिसलयः कैसरश्चात्र कान्तः

प्रत्यासन्नौ कुरबकवृतेर्माधवीमण्डपस्य ।

एकः सख्यास्तव सह मया वामपादाभिलाषी

काङ्क्षत्वन्यो वदनमदिरां दोहदच्छद्मनास्याः॥१८॥

वेढुन कोरांटीच्या संगे मंडप माधविचा

लाल फुले केसर पानांसह वृक्ष अशोकाचा

वामपादस्पर्शा मम सखिच्या माझ्यापरि इच्छी

वांछी दुसरा दोहदमानस चूळ तिची मद्याची ॥१८॥

तन्मध्ये च स्फटिकफलका काञ्चनी वासयष्टिः

मूले बद्धा मणिभिरनतिप्रौढवंशप्रकाशैः ।

तालैः शिञ्जावलयसुभगैर्नर्तितः कान्तया मे

यामध्यास्ते दिवसविगमे नीलकण्ठः सुहृद् वः ॥१९॥

दोन्हीमध्ये सुवर्णयष्टी स्फटिकफलकयुक्त

जिच्याभोवती पाचू असती हरितवर्ण तेथ

सायंकाळी सखि माझी तव मित्र मयूरास

नाचवि कंकणध्वनि करुनिया धरुनी तालास ॥१९॥

एभिः साधो हृदयनिहितैर्लक्षणैर्लक्षयेथा
द्वारोपान्ते लिखितवपुषौ शङ्खपद्मौ च दृष्ट्वा ।
क्षामच्छायं भवनमधुना मद्वियोगेन नूनं
सूर्योपाये न खलु कमलं पुष्यति स्वामभिख्याम् ॥२०॥

सर्व लक्षणे हृदयी धरुनी जाणशील चतुरा
तशीच चिन्हे शंखपद्म रेखली तथा द्वारा
मी नसल्याने खिन्न भवन मम खरोखरी पाही
अस्ता जाता सूर्य कमलिनीशोभा नच राही॥२०॥

गत्वा सद्यः कलभतनुतां शीघ्रसंपातहेतोः
क्रीडाशैले प्रथमकथिते रम्यसानौ निषण्णः
अर्हस्यन्तर्भवनपतितां कर्तुमल्पाल्प भासं
खद्योतालीविलसितनिभां विद्युदुन्मेषदृष्टिम् ॥२१॥

सत्वर जाण्यास्तव हत्तीच्या छाव्यासम बनशील
रम्य कथित क्रीडाशैलावरी जरा थांबशील
विद्युत दृष्टी मंद काजव्यापरि अंधारात
टाकशील तंव डोकावुनिया माझ्या भवनात॥२१॥

तन्वी श्यामा शिखरदशना पक्वबिंबाधरोष्ठी
मध्ये क्षामा चकितहरिणीप्रेक्षणानिम्ननाभिः।
श्रोणीभारादलसगमना स्तोकनम्रास्तनाभ्यां
या तत्र स्याद् युवतिविषये सृष्टिराद्येव धातुः ॥२२॥

नाजुक श्यामा कुंदकळ्यासम जिची दंतपंक्ती
पक्व फळापरि लालचुटुक उत्फुल्ल तिच्या ओठी
सिंहकटी तशि चकित दृष्टि जणु हरिणीची चंचल
सखोल नाभी, श्रोणीभारे तिची मंद चाल
जरा वाकली स्तनभाराने अशी पाहशील
जणु ब्रह्म्याची प्रथमनिर्मिती स्त्रीविषयातील ॥२२॥

तां जानीथाः परिमितकथां जीवितं मे द्वितीयं
दूरीभूते मयि सहचरे चक्रवाकीमिवैकाम् ।
गाढोत्कंठा गुरुषु दिवसेष्वेषु गच्छत्सु बालाम्
जातां मन्ये शिशिरमथितां पद्मिनीं वान्यरूपाम् ॥२३॥

मितभाषी ती जाण तिला मम जीवित जणु दुसरे
चक्रवाकिसम दिसे सोडुनी जाता तिज सहचरें
दीर्घ दिवस कण्ठाय दुःसह त्याचमुळे बाला
जणू पद्मिनी शिशिरागमने म्लान विरूपाला ॥२३॥

नूनं तस्याः प्रबलरुदितोच्छूननेत्रं प्रियाया
निःष्वासानामशिशिरतया भिन्नवर्णाधरोष्ठं ।
हस्तन्यस्तं मुखमसकलव्यक्ति लंबालकत्वाद्
इन्दोर्देन्यं त्वदनुसरणक्लिष्टकान्तैर्बिभर्ति ॥२४॥

दीर्घ रूदने नेत्र प्रियेचे दिसती सुजलेले
उष्ण श्वासे ओठ शुष्क ते मलूल झालेले
हातावरती मुख अर्धावृत करिति मुक्त केश
मेघाच्छादित चंद्र जसा, ती कळा येत त्यास ॥२४॥

आलोके ते निपतति पुरा सा बलिव्याकुला वा
मत्सादृश्यं विरहतनु वा भावगम्यं लिखन्ती ।
पृच्छन्ती वा मधुरवचनं सारिकां पञ्जरस्थां
कच्चित् भर्तुः स्मरसि रसिके त्वं हि तस्य प्रियेति ॥२५॥

जाता तेथे पाहशील तिज पूजा करताना
अथवा विरहे क्षीणतनू मम चित्र रेखताना
असेल किंवा पुसत पंजरामधील मैनेला

“स्मरसी का गे पतीस माझ्या प्रिय अससी ज्याला?”॥२५॥

उत्संगे वा मलिनवसने सोम्य निक्षिप्य वीणां
मद्गोत्राङ्कं विरचितपदं गेयमुद्गातुकामा।
तन्त्रीमार्द्रां नयनसलिलैः सारयित्वा कथं चिद्
भूयो भुयः स्वयमपि कृता मूर्च्छनां विस्मरन्ती ॥२६॥

मलिन वस्रधारित अंकावर वीणा घेऊन
माझ्यावर रचलेले उत्सुक गाण्याला कवन
नेत्रजलाने आर्द्र होत त्या तारा जुळवीत
स्वररचना ज्या केल्या असती विसरुन त्या जात॥२६॥

शेषान् मासान् विरहदिवसस्थापितस्यावधेर्वा

विन्यसन्ती भुवि गणनया देहलीदत्तपुष्पैः।

(संयोगं) मत्संङ्गं वा हृदयनिहितारम्भमास्वादयन्ती

प्रायेणैते रमणविरहेष्वङ्गनानां विनोदाः ॥२७॥

फुले भूवरी उंबरठ्यातिल असेल मोजीत

विरहावस्था किती मास उरली जाणुन घेत

मजसंगे जे क्षण घालविले आठवण मनि त्यांची

सजण विरह साहण्या रीत ही अशीच रमणींची ॥२७॥

सव्यापारामहनि न तथा पीडयेन्मद्वियोगः
शङ्के रात्रौ गुरुतरशुचं निर्विनोदां सखीं ते ।
मत्संदेशैः सुखयितुमलं पश्य साध्वीं निशीथे
तामुन्निद्रामवनिशयनां सौधवातायनस्थः ॥२८॥

दिवसा कामामध्ये गुंतता पीडा नच विरहाची
संगे नसता कोणी तिजला रात्र न संपायाची
असे वाटुनी तिला सुखवण्या जर रात्री जाशील
वातायनि भूशय्येवरती निद्रित सौधि दिसेल ॥२८॥

आधिक्षामां विरहशयने संनिषेष्णैकपाश्वर्यं
प्राचीमूले तनुमिव कलामात्रशेषां हिमांशोः ।
नीता रात्रिः क्षण इव मया सार्धमिच्छारतैर्या
तामेवोष्णैर्विरहमहतीमश्रुभिर्यापयन्तीम् ॥ २९ ॥

विरहव्यथेने क्षीण होउनी बदलत कूस असेल
तिची तनू जशि चंद्रकोर पूर्वेला उरलि दिसेल
मजसंगेजी क्षणात संपे रात्र विलासात
विरहार्ता मग गाळुनि अश्रू उष्ण घालवीत ॥ २९ ॥

पादानिन्दोरमृतशिशिरान् जालमार्गप्रविष्टान्

पूर्वप्रीत्या गतमभिमुखं संनिवृत्तं तथैव ।

चक्षुः खेदात् सलिलगुरुभिःपक्षमभिश्छादयन्तीं

साभ्रेऽह्नीव स्थलकमलिनीं न प्रबुद्धां न सुप्ताम् ॥३०॥

अमृतमय किरणे चंद्राची येति गवाक्षातून

पूर्वस्मृतीने पहाण्या पुढे परि फिरते थबकून

दुःखाने पापण्या टाकती नेत्र जलें झाकून

ढगाळ अंबरि सूर्यफूल ना सुप्त न वा उमलून ॥३०॥

निःश्वासेनाधरकिसलयक्लेशिनां विक्षिपन्तीं

शुद्धस्नानात् परुषमलकं नूनमागण्डलम्बम् ।

मत्संभोगः कथमुपनयेत् स्वप्नजोऽपीति निद्राम्

आकाङ्कक्षन्तींनयनसलिलोत्पीडरुद्धावकाशाम् ॥३१॥

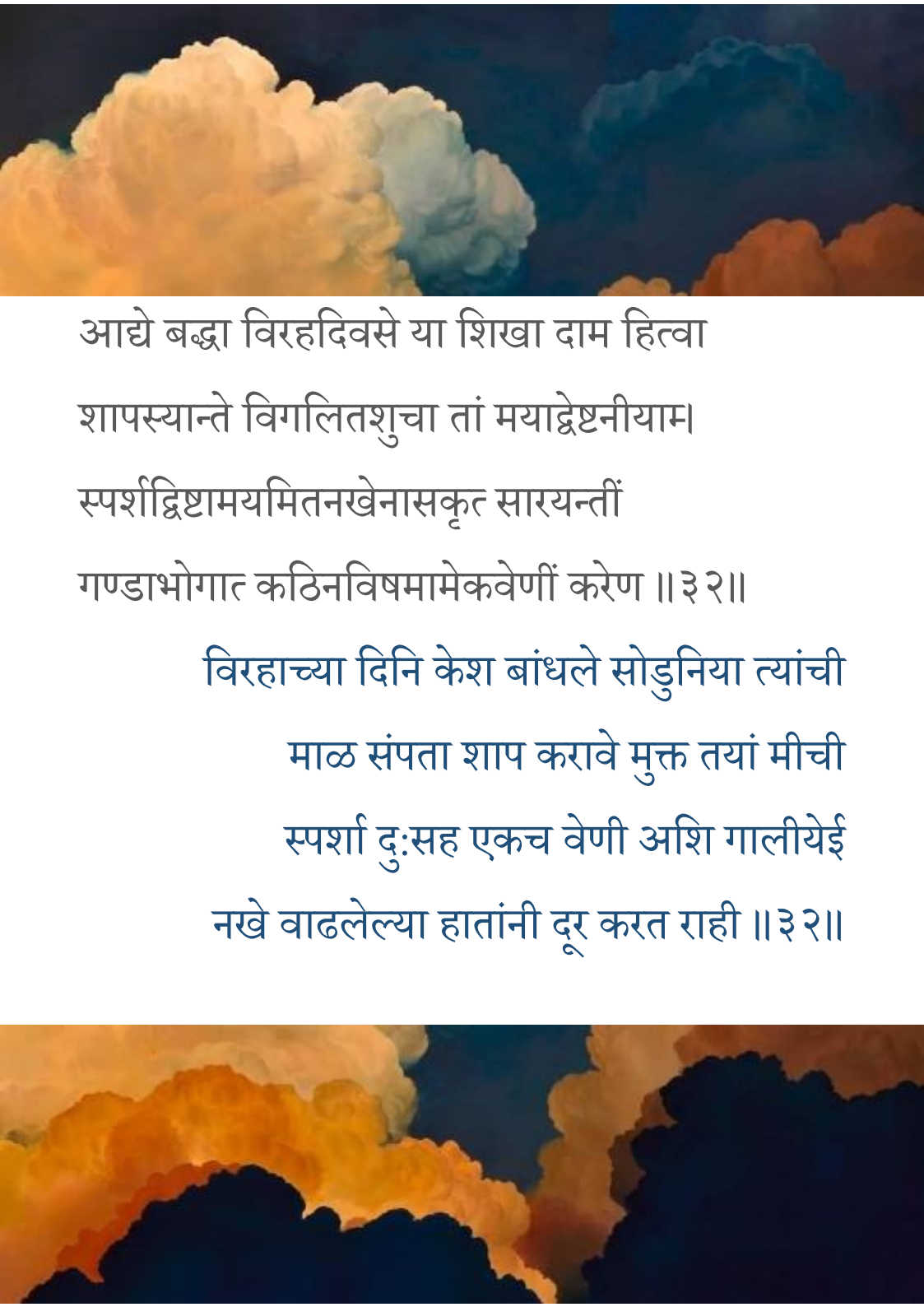
निःश्वासाने अधर कोवळे वाळुनि निज जाती

शुष्क स्नाने रुक्ष अलक ते गालावर रुळती

होइल माझा संग स्वप्नि म्हणुनी निजण्या ती पाहे

नेत्र जलाने ऋद्ध होउनी शक्य न तेही राहे ॥३१॥

आद्ये बद्धा विरहदिवसे या शिखा दाम हित्वा
शापस्यान्ते विगलितशुचा तां मयाद्वेष्टनीयाम
स्पर्शद्विष्टामयमितनखेनासकृत सारयन्तीं
गण्डाभोगात् कठिनविषमामेकवेणीं करेण ॥३२॥

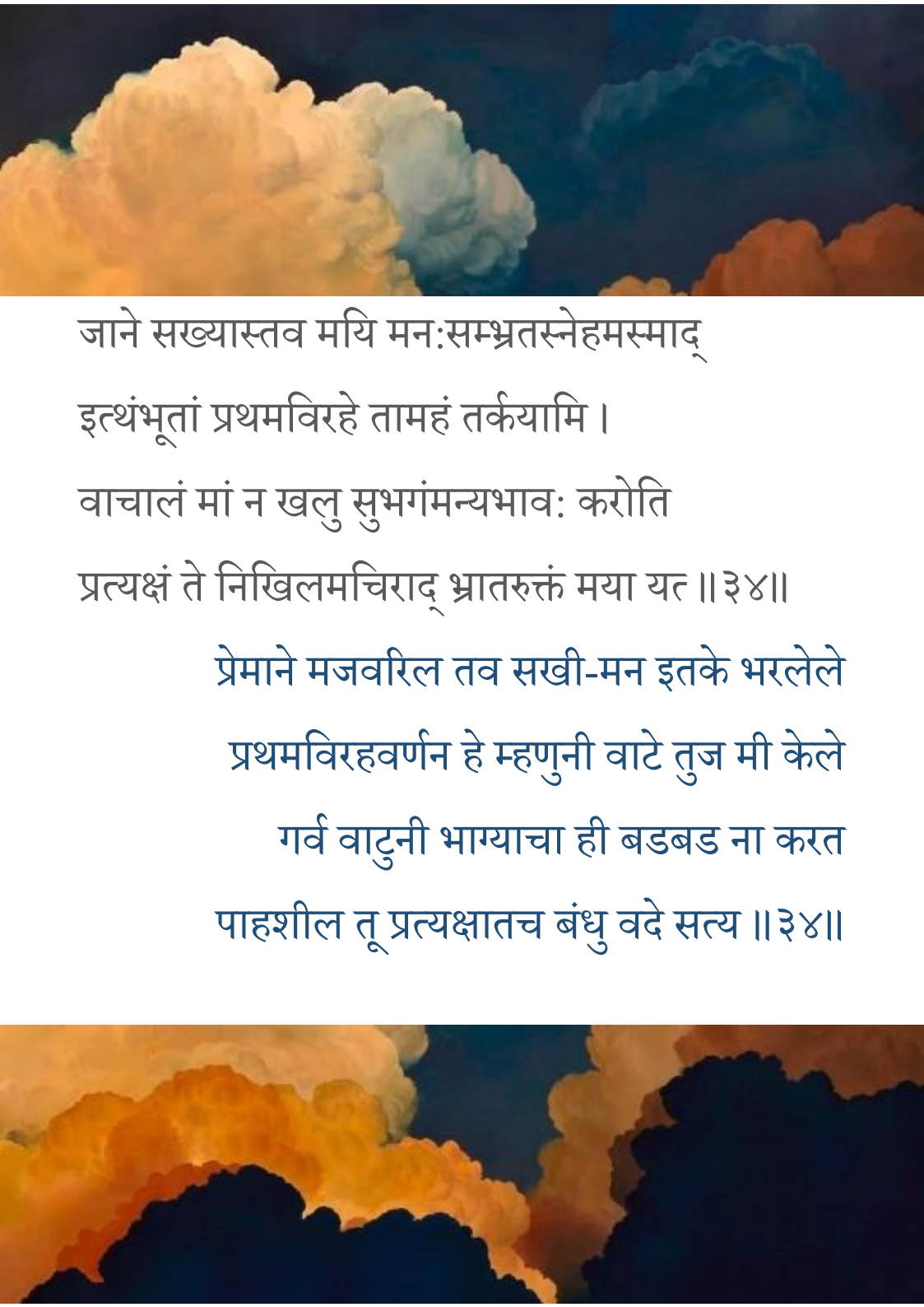
विरहाच्या दिनि केश बांधले सोडुनिया त्यांची
माळ संपता शाप करावे मुक्त तयां मीची
स्पर्शा दुःसह एकच वेणी अशि गालीयेई
नखे वाढलेल्या हातांनी दूर करत राही ॥३२॥

सा संन्यस्ताभरणमबला पेशलं धारयन्तीं
शय्योत्सङ्गे निहितमसकृद् दुःखदुःखेन गात्रम् ।
त्वामप्यस्रं नवजलमयं मोचयिष्यत्यवश्यं
प्रायः सर्वो भवति करुणावृत्तिरार्द्रान्तरात्ना ॥ ३३ ॥

आभरणां त्यागून आपल्या नाजुक देहाला
शय्येवरि कशितरी टाकुनी दुःखाने बाला
गाळशील तिज पाहुनी नवजल तंव तू अश्रुपरी
कनवाळूंची अशीच वृत्ती आर्द्र असे अंतरी ॥ ३३ ॥

जाने सख्यास्तव मयि मनःसम्भ्रतस्नेहमस्माद्
इत्थंभूतां प्रथमविरहे तामहं तर्कयामि ।
वाचालं मां न खलु सुभगंमन्यभावः करोति
प्रत्यक्षं ते निखिलमचिराद् भ्रातरुक्तं मया यत् ॥३४॥

प्रेमाने मजवरिल तव सखी-मन इतके भरलेले
प्रथमविरहवर्णन हे म्हणुनी वाटे तुज मी केले
गर्व वाटुनी भाग्याचा ही बडबड ना करत
पाहशील तू प्रत्यक्षातच बंधु वदे सत्य ॥३४॥

रुद्धापाङ्गप्रसरमलकैरञ्जनस्नेहशून्यं
प्रत्यादेशादलि च मधुनो विष्मृतभ्रूविलासम
त्वय्यासन्ने नयनमुपरिस्पन्दि शङ्के मृगाक्ष्या
मीनक्षोभाच्चलकुवलयश्रीतुलामेष्यतीति ॥ ३५ ॥

काजळाविना रूक्ष दृष्टिला झाकी कचपाश
मधुपानाविण चंचल विसरे जी भ्रूलीलांस
तव आगमने वाम पापणी फडफडता हाले
जणु मासोळी फडफडता जलि नीलकमल डोले॥ ३५ ॥

वामश्चास्याः कररुहपदैर्मुच्यमानो मदीयैः
मुक्ताजालं चिरपरिचितं त्याजितो दैवगत्या ।
सम्भोगान्ते मम समुचितो हस्तसंवाहनानां
यात्सत्यूरुः सरसकदलीस्तम्भगौरश्चलत्वम् ॥३६॥

नाजुक कदलीसम मांडीचा वाम जिच्या गौर
संगानंतर फिरवुनि माझा हात करी कुस्कर
स्फुरेल जरि ती नसतिल तीवर माझी नख चिन्हे
नसेल मोत्यांची जाळीही तिने त्यागल्याने ॥३६॥

तस्मिन् काले जलद यदि सा लब्धनिद्रासुखा स्याद्
अन्वास्यैनां स्तनितविमुखो याममात्रं सहस्व ।
मा भूदस्याः प्रणयिनि मयि स्वप्नलब्धे कथं चित्
सद्यः कण्ठच्युतभुजलताग्रन्थि गाढोपगूढम् ॥३७॥

असेल मेघा तिजवर तेव्हां अंमल निद्रेचा
करि न गर्जना सहन करी तू विलंब प्रहराचा
असे न व्हावे स्वप्नी ती मज बाहुपाशि घेत
आवाजाने कण्ठावरची मिठी सैल होत ॥३७॥

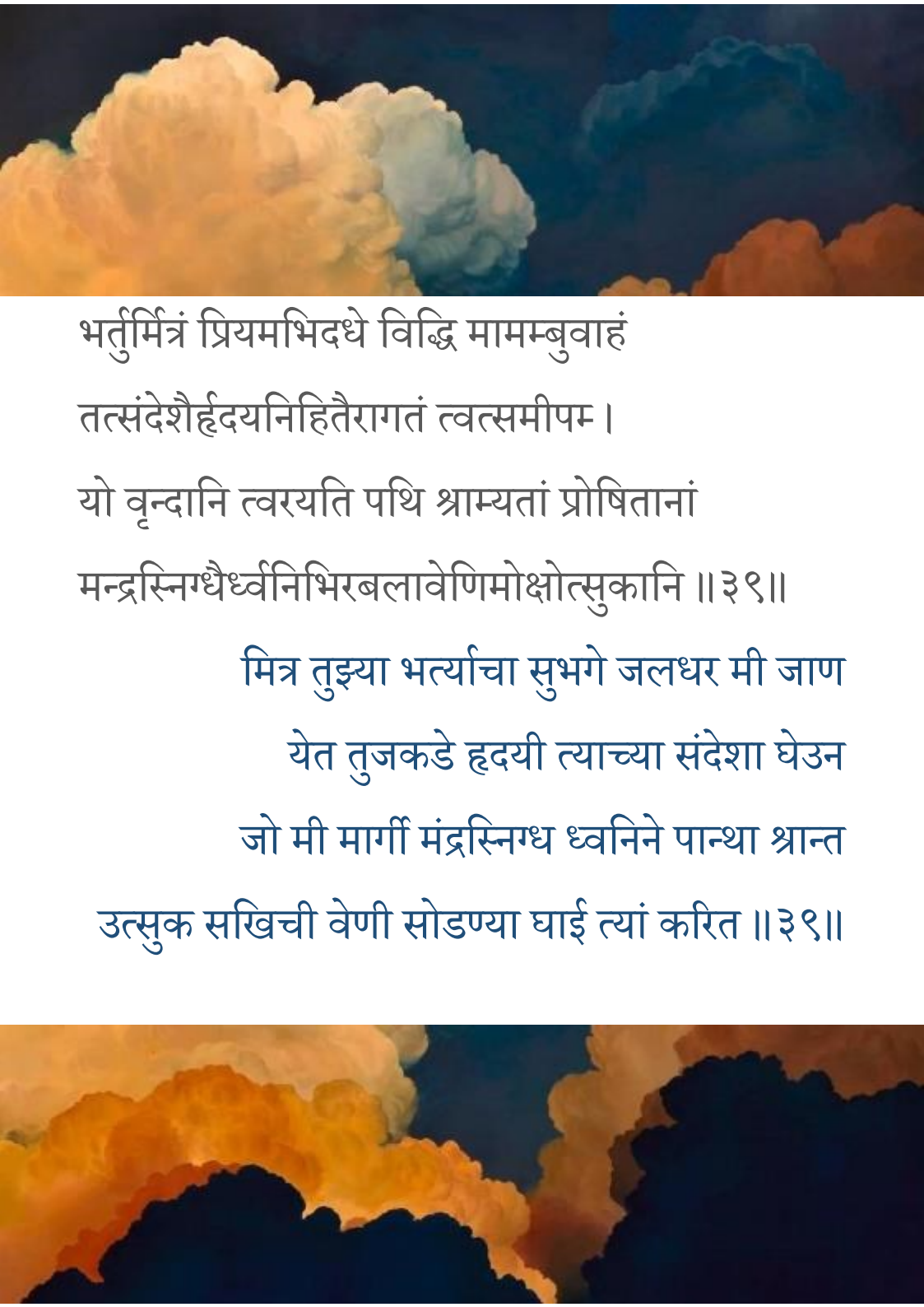

तामुत्थाप्य स्वजलकणिकाशीतलेनानिलेन
प्रत्याश्वस्तां सममभिनवैर्जालकैर्मालतीनाम
विद्युद्गर्भःस्तिमितनयनां त्वत्सनाथे गवाक्षे
वक्तुं धीरस्तनितवचनैर्मानिनीं प्रक्रमेथाः ॥३८॥

तवजलसंगे शीतल वायूने तिज उठवून
श्वास घेत मालतिकलिकांसम उत्फुल्लित होऊन
विद्युत्गर्भा तुला निरखण्या गवाक्षाकडे पाही
मानिनीस गंभीर वचन तू बोलण्यासजाई ॥३८॥

भर्तुर्मित्रं प्रियमभिदधे विद्धि मामम्बुवाहं
तत्संदेशैर्हृदयनिहितैरागतं त्वत्समीपम् ।
यो वृन्दानि त्वरयति पथि श्राम्यतां प्रोषितानां
मन्द्रस्निग्धैर्ध्वनिभिरबलावेणिमोक्षोत्सुकानि ॥ ३९ ॥

मित्र तुझ्या भर्त्याचा सुभगे जलधर मी जाण
येत तुजकडे हृदयी त्याच्या संदेशा घेउन
जो मी मार्गी मंद्रस्निग्ध ध्वनिने पान्था श्रान्त
उत्सुक सखिची वेणी सोडण्या घाई त्यां करित ॥ ३९ ॥

इत्याख्याते पवनतनयं मैथिलीवोन्मुखी सा
त्वामुत्कण्ठोच्छ्वसितहृदया वीक्ष्य सम्भाव्य चैव ।
श्रोष्यत्यस्मात् परमवहिता सौम्यसीमन्तिनीनां
कान्तोदन्तः सुहृदुपनतः सङ्गमात्किञ्चिदूनः ॥४०॥

ऐकुन हे जशि सीता उत्सुक हनुमाना पाहुनी
उत्कंठेने तुज ती पाहिल आदर मनि धरुनी
निरोप पतिमित्रे आणलेला ऐके मन लावून
प्रिया विरहिणींसाठी अगदी उणा न भेटीहून ॥४०॥

तामायुष्मन् मम च वचनादात्मनः चोपकर्तुं
ब्रूयादेवं तव सहचरो रामगिर्याश्रमस्थः ।
अव्यापन्नः कुशलमबले पृच्छति त्वां वियुक्तः
पूर्वाभाष्यं सुलभविपदां प्राणिनामेतदे ॥४१॥

आयुष्मंता, मम वचने तिज कृतार्थ करण्याला
सांग तिचा पति रामगिरी आश्रमी राहण्याला
आहे धरुनी प्राण विचारी कुशल तुझे अबले
हेच विचारति प्रथम प्राणि जे संकटात रुतले ॥४१॥

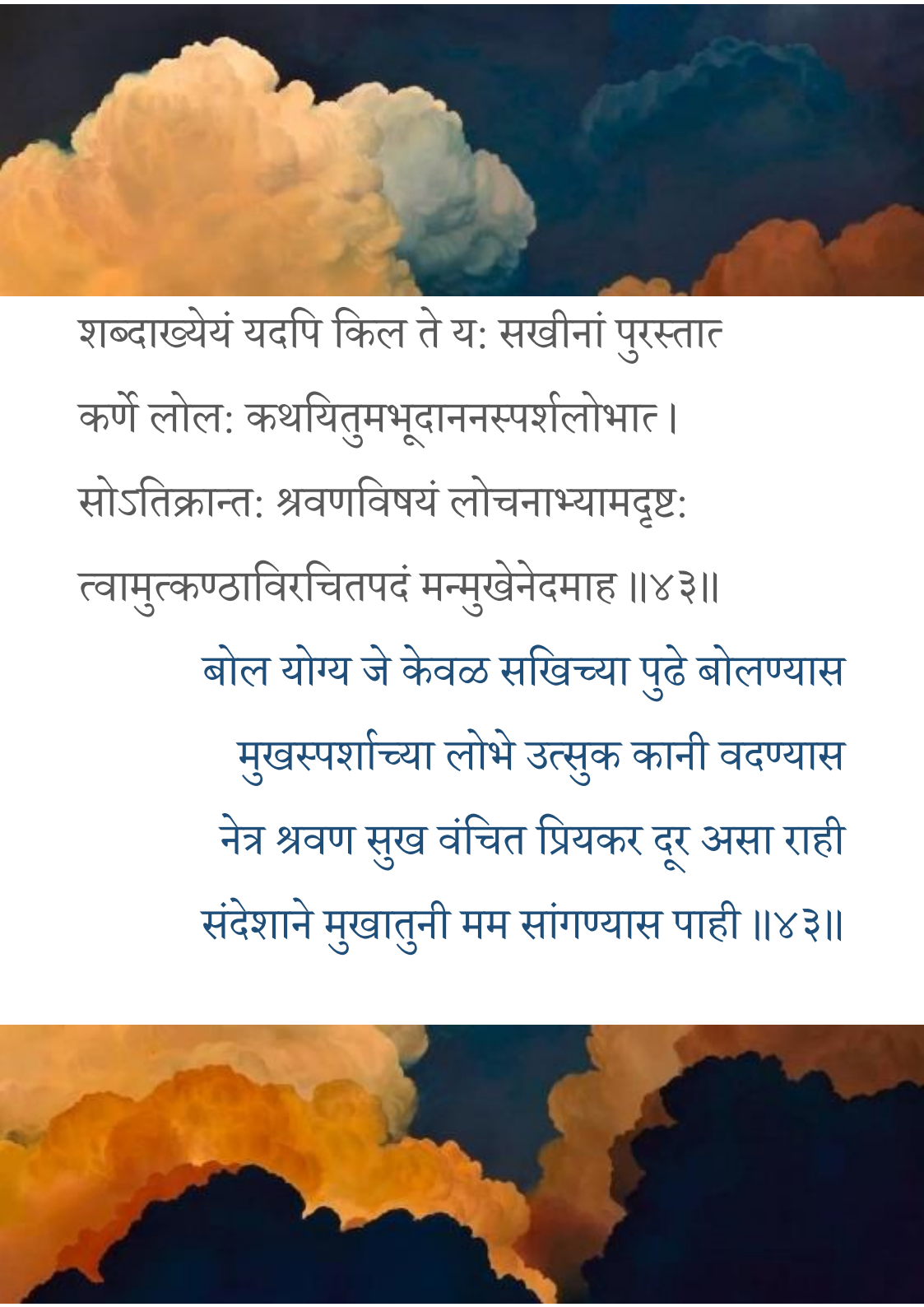

अङ्गेनाङ्गं प्रतनु तनुना गाढतप्तेन तप्तं
सास्त्रेणास्रद्रवमविरतोत्कंठमुत्कण्ठितेन ।
उष्णोत्छवासं समधिकतरोच्छवासिना दूरवर्ती
सङ्कल्पैस्तैर्विंशति विधिना वैरिणा रुद्धमार्गः ॥४२॥

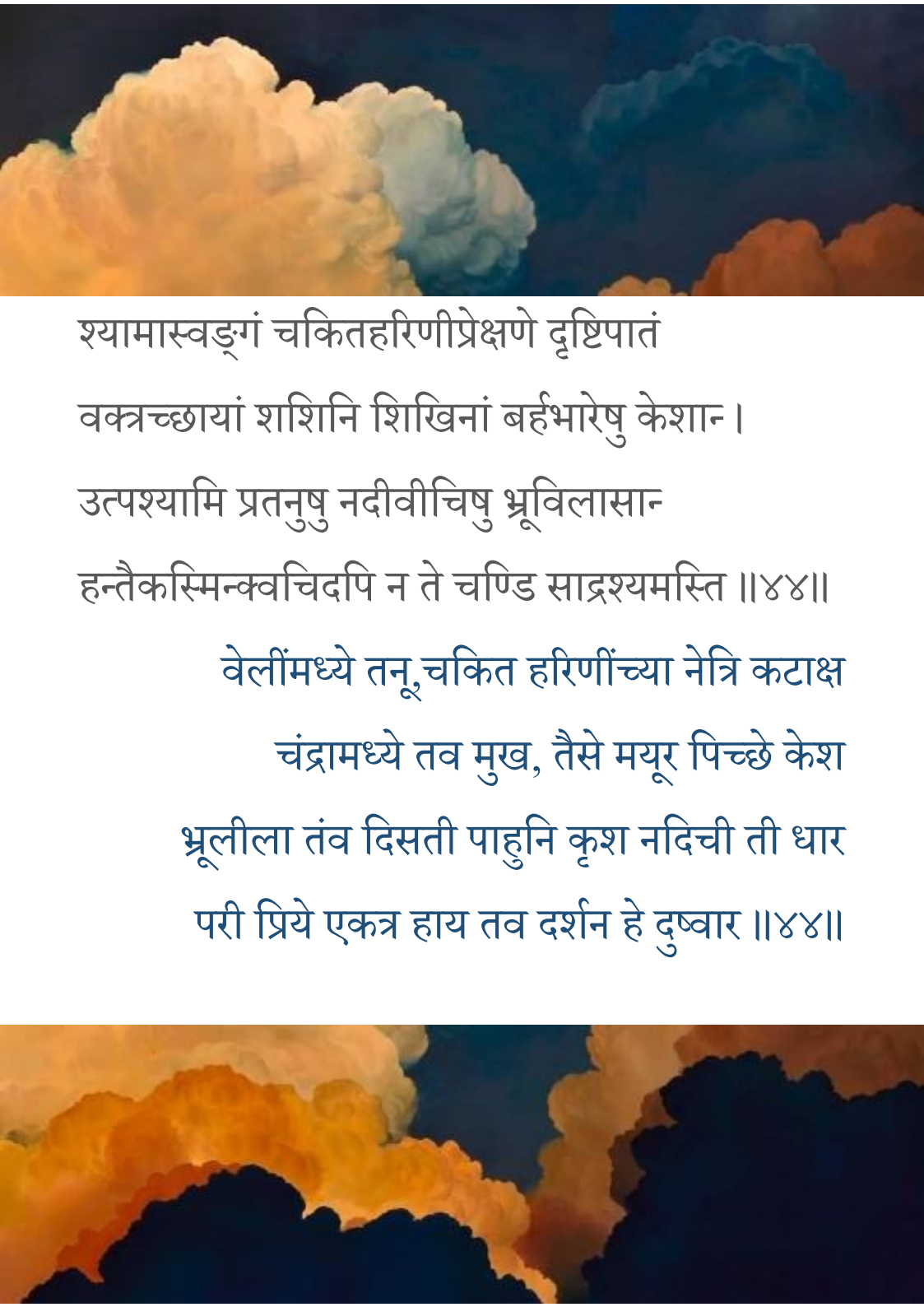
तव अंगासम अंग, कृश तनू तुझ्या परी तप्त
नेत्री अश्रू तुजसम अविरत तुजपरि उत्कंठ
उष्ण श्वासही सखे तुझ्यासम राहुनिया दूर
संकल्पे अशि भेट, घडे ना जी दैवे क्रूर॥४२॥

शब्दाख्येयं यदपि किल ते यः सखीनां पुरस्तात्
कर्णे लोलः कथयितुमभूदाननस्पर्शलोभात् ।
सोऽतिक्रान्तः श्रवणविषयं लोचनाभ्यामदृष्टः
त्वामुत्कण्ठाविरचितपदं मन्मुखेनेदमाह ॥४३॥

बोल योग्य जे केवळ सखिच्या पुढे बोलण्यास
मुखस्पर्शाच्या लोभे उत्सुक कानी वदण्यास
नेत्र श्रवण सुख वंचित प्रियकर दूर असा राही
संदेशाने मुखातुनी मम सांगण्यास पाही ॥४३॥

श्यामास्वङ्गं चकितहरिणीप्रेक्षणे दृष्टिपातं
वक्त्रच्छायां शशिनि शिखिनां बर्हभारेषु केशान् ।
उत्पश्यामि प्रतनुषु नदीवीचिषु भ्रूविलासान्
हन्तैकस्मिन्क्वचिदपि न ते चण्डि साद्रश्यमस्ति ॥४४॥

वेलींमध्ये तनूचकित हरिणींच्या नेत्रि कटाक्ष
चंद्रामध्ये तव मुख, तैसे मयूर पिच्छे केश
भ्रूलीला तंव दिसती पाहुनि कृश नदिची ती धार
परी प्रिये एकत्र हाय तव दर्शन हे दुष्वार ॥४४॥

त्वामालिख्य प्रणयकुपिता धातुरागैः शिलायां
आत्मानं ते चरणपतितं यावदिच्छामि कर्तुम् ।
अस्रैस्तावन् मुहुरपिचितैर्दृष्टिरालुप्यते मे
क्रूरस्तस्मिन्नपि न सहते सङ्गमं नौ कृतान्तः ॥४५॥

शिळेवरी तव प्रणयरुष्ट मूर्ती मी रेखितसे
गेरू रंगे, तिच्या पदी मग पडण्या इच्छितसे
अश्रूंनी परि नेत्र भरुनिया तेहि न हो शक्य
क्रूर कृतान्ता तेही बघवत नच संगमसौख्य ॥४५॥

मामाकाशप्रणिहितभुजं निर्दयाश्लेषहेतोः
लब्धायास्ते कथमपि मया स्वप्नसंदर्शनेषु ।
पश्यन्तीनां न खलु बहुशो न स्थलीदेवतानां
मुक्तास्थूलास्तरुकिसलयेष्वश्रुलेशाः पतन्ति ॥४६॥

स्वप्नि तरी कडकडून मग तुज मिठीत घेण्यासी
मी पसरावे निष्फळ जेव्हां बाहू मम आकाशी
बघुनी दुःखित वनी देवता अश्रु जणू त्यांचे
मोत्यापरि वेलींपर्णावर जमती थेंब दंवाचे ॥४६॥

भित्वा सद्यः किसलयपुटान्देवदारुद्रुमाणाम्

ये तत्क्षीरस्रुतिसुरभयो दक्षिणेन प्रवृत्ताः।

आलिङ्ग्यन्ते गुणवति ! मया ते तुषाराद्रिवाताः

पूर्वं स्पष्टं यदि किल भवेदङ्गमेभिस्तवेति ॥४७॥

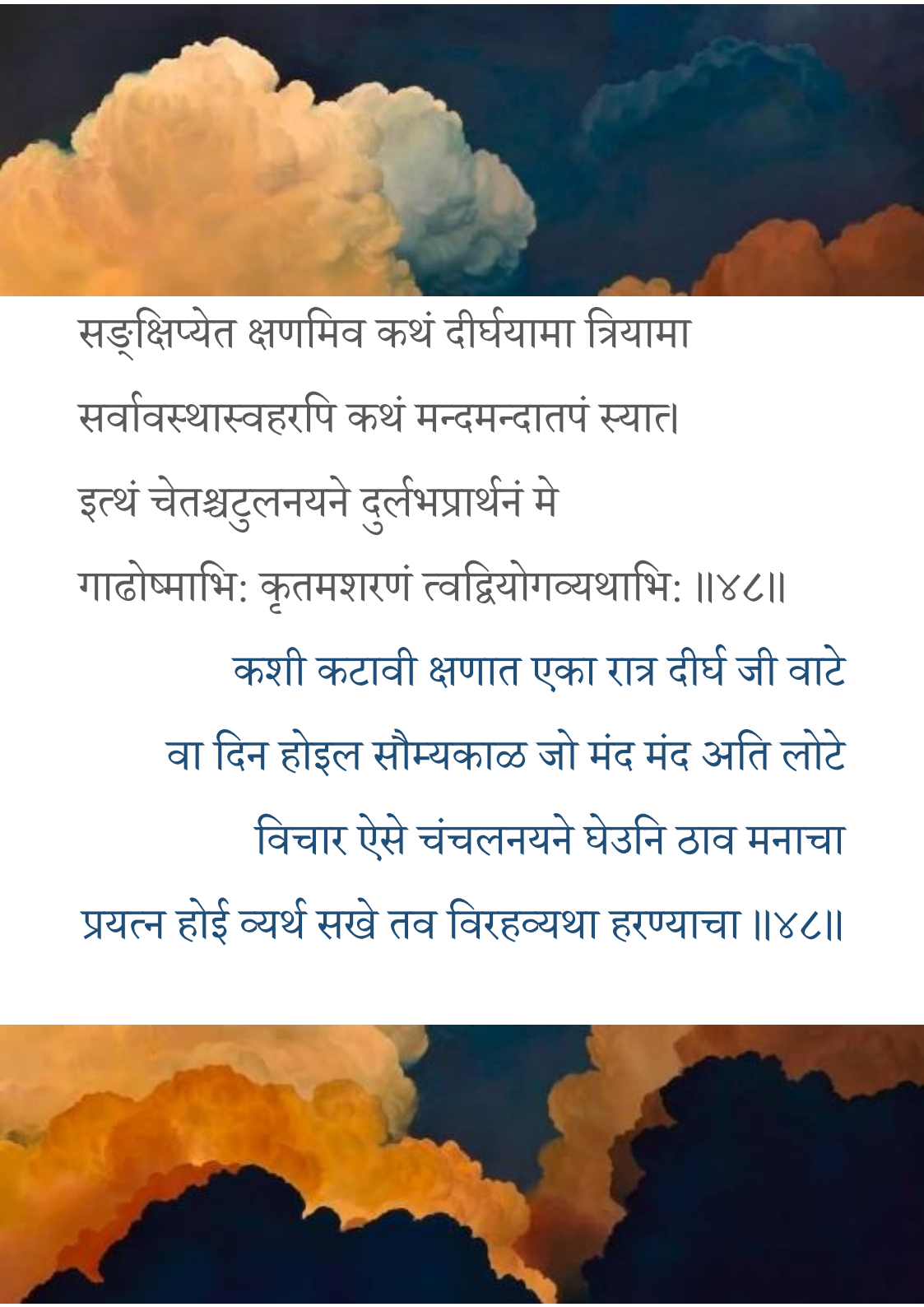
देवदारु वृक्षांकुर उकलत त्यातिल अकाने

गन्धित वायू दक्षिणेकडे निघती जाया जे

आर्द्र तुषारें, आलिंगावे सखि मी प्रेमाने

मानुन की तव अंगा केला स्पर्श असे त्याने॥४७॥

सङ्क्षिप्येत क्षणमिव कथं दीर्घयामा त्रियामा
सर्वावस्थास्वहरपि कथं मन्दमन्दातपं स्यात्
इत्थं चेतश्चटुलनयने दुर्लभप्रार्थनं मे
गाढोष्माभिः कृतमशरणं त्वद्वियोगव्यथाभिः ॥४८॥

कशी कटावी क्षणात् एका रात्र दीर्घ जी वाटे
वा दिन होइल सौम्यकाळ जो मंद मंद अति लोटे
विचार ऐसे चंचलनयने घेउनि ठाव मनाचा
प्रयत्न होई व्यर्थ सखे तव विरहव्यथा हरण्याचा ॥४८॥

नन्वात्मानं बहु विगणयन्नात्मनैवावलम्बे
तत् कल्याणि त्वमपि नितरां मा गमः कातरत्वम
कस्यात्यन्तं सुखमुपनतं दुःखमेकान्ततो वा
नीचैर्गच्छत्युपरि च दशा चक्रनेमिक्रमेण ॥४९॥

गुंतवुनी मन कल्पनामध्ये जीवा धरुनी आहे
तसेच सखये तूही अपुला धीर धरुनिया राहे
सदैव लाभे कुणास सुख वा दुःख सदाचे कोणा
चक्रासम खालीवर जाणे नियम जगाचा जाणा ॥४९॥

शापान्तो मे भुजगशयनादुत्थिते शार्ङ्गपाणौ
शेषान्मासान् गमय चतुरो लोचने मीलयित्वा ।
पश्चादावां विरहगुणितं ते तमात्माभिलाषं
निर्वेक्षावः परिणतशरच्चन्द्रिकासु क्षपासु ॥५०॥

शाप संपतो , उठता विष्णू शेषशयन सोडून
चार मास उरले ते घालवि नेत्रकमल झाकून
नंतर विरही कल्पियल्या ज्या इच्छा शतगुणित
पूर्ण करूया शरद ऋतूतिल पौर्णिम-रात्रीत ॥५०॥

भूयश्चाह त्वमपि शयने कण्ठलग्ना पुरा मे
निद्रां गत्वा किमपि रुदती सस्वनं विप्रबुद्धा ।
सान्तर्हासं कथितमसकृत् पृच्छतश्च त्वया मे
दृष्टः स्वप्ने कितव रमयन् कामपि त्वं मयेति ॥५१॥

सांग एकदा बिलगुन शयनी मजला होतीस
निजलेली परि देत हुंदके जागी झालीस
विचारता कारण मी तुजला वदलिस तू हसत
स्वप्नी दुष्टा पाहुन दुसरिच कोणी तव मिठित ॥५१॥

एतस्मान् मां कुशलिनमभिज्ञानदानाद् विदित्वा
मा कौलीनाच्चकितनयने मय्यविश्वासिनी भूः ।
स्नेहानाहुः किमपि विरहे ध्वंसिनस्ते त्वभोगाद्
इष्टे वस्तुन्युपचितरसाः प्रेमराशीभवन्ति ॥५२॥

ऐकुन हे तू जाण कुशल मी हे चंचलनयने,
ऐकुनि लोकापवाद मजवरि अविश्वास ना करणे
घटते विरहामुळे प्रेम म्हणति ते बोल सखे व्यर्थ
भोग न झाल्यामुळे उलट तेप्रेमराशि होत ॥५२॥

आश्वास्यैवं प्रथमविरहोदग्रशोकां सखीं ते
शैलादाशु त्रिनयनवृषोत्खातकूटान्निवृत्तः।
साभिज्ञानप्रहितकुशलैस्तद्वचोभिर्ममापि
प्रातः कुन्दप्रसवशिथिलं जीवितं धारयेथाः ॥५३॥

प्रथमविरहि तव दुःखि सखीला देत दिलासा
नंदी शिंगाने उकरी ज्या सोडी त्या कैलासा
तिचाहि देउन गूढ तसा संदेश मला दे धीर
मलूल प्रातःकुंदापरि जीवा मम वर सांवर॥५३॥

कच्चित् सौम्य व्यवसितमिदं बन्धुकृत्यं त्वया मे
प्रत्यादेशान्न खलु भवतो धीरतां कल्पयामि ।
निःशब्दोऽपि प्रदिशसि जलं याचितश्चातकेभ्यः
प्रत्युक्तं हि प्रणयिषु सतामीप्सितार्थक्रियैव ॥५४॥

प्रिय मित्रा निजबन्धुकार्यं स्वीकृत तू करसी ना
उत्तर देउन सांगावे तू मनि नाही कल्पना
गर्जनेविना जल देउनि तू तृप्त करिसि चातका
सज्जन ब्रीदा जागुनि करिती कामपूर्ति याचका ॥५४॥

एतत् कृत्वा प्रियमनुचितप्रार्थनावर्त्मनो मे
सौहार्दाद् वा विधुर इति वा मय्यनुक्रोशबुद्ध्या ।
इष्टान् देशान् जलद विचर प्रावृषा सम्भृतश्रीः
मा भूदेवं क्षणमपि च ते विद्युता विप्रयोगः ॥५५॥

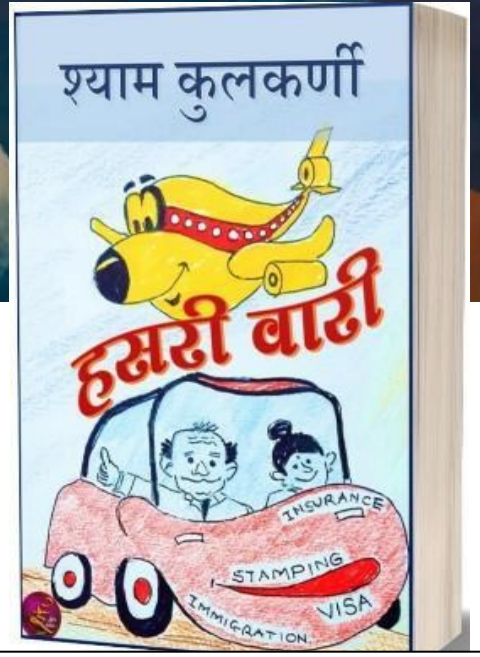
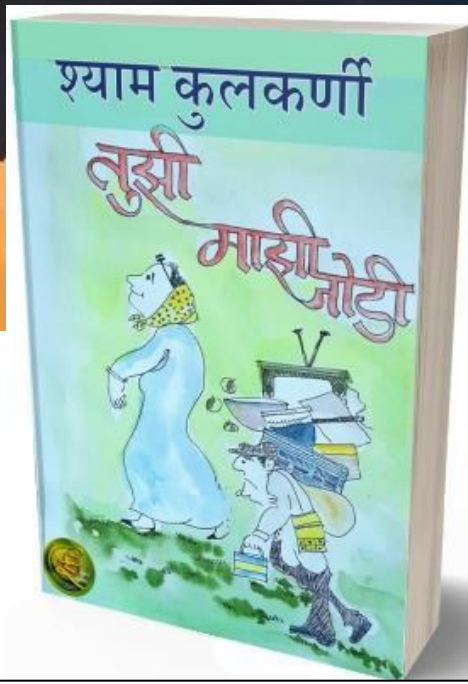
प्रेमभरे वा जाणुन विरही दया म्हणुनि मजवरी
अनुचित माझी जरी प्रार्थना परि ती मान्य करी
त्यानंतर वर्षेने शोभवि इच्छित तव स्थाने
तुला न मेघा विरह विजेचा क्षणभरही होणे ॥५५॥

इति महाकविश्रीकालिदासविरचिते
मेघदूते काव्ये
उत्तरमेघःसमाप्तः ।

श्री. श्याम कुलकर्णी यांची ई साहित्यवरची तीन धमाल विनोदी आणि एक स्त्रीमनाचा वेध घेणारा गंभीर कथासंग्रह अशी चार पुस्तकं. यांवर टॅप किंवा क्लिक करा. थोडं थांबा. ते उघडेल. वाचा. (इंटरनेट पाहिजे हो. नाहीतर उघडणार नाही)

